

De Gouden Eeuw

1

- De kwalijke reputatie van **bedelmonniken**
- Tijdvakken dragen niet bij aan goed **tijdsbesef**
- **Jeroen Krabbé...** en de geschiedenis

Het woord 'geschiedenis' drukt weinig beweging uit. Geschiedschrijving al veel meer. Als je een verhaal over een historische gebeurtenis schrijft, neem je niet zomaar iets over. Je bedenkt een nieuwe invalshoek. Zo kunnen gebeurtenissen hetzelfde blijven, maar verandert de manier waarop je er tegenaan kijkt.

Ook Kleio ontwikkelt zich een beetje op die manier: de redactie zwaaide de zeer gewaardeerde en ervaren redactieleden Joke Noordstrand en Hans Pols uit. Nieuw in onze redactie is Bart Lodder, in deze editie met een bespreking van de website bij de

tv-serie 'De Gouden Eeuw'. Naast de vaste rubrieken in Kleio een bijdrage van Frank Tang over bedelmonniken. Rémi Hartel presenteert een effectieve manier om tekstbronnen te analyseren. Gerard Rozing doet verslag van de vmbo-dag in Utrecht. Greetje de Vries schrijft naar aanleiding van het proefschrift van Arie Wilschut over didactiek en de tien tijdvakken.

Zelf ben ik uw nieuwe hoofdredacteur. Kleio zal geen ultieme *make over* beleven, maar misschien ziet u de komende tijd toch enkele accentverschillen ontstaan. Mocht u daaraan mee willen werken: Kleio zoekt nog een redacteur!

Veel leesplezier, *Daan Schuijt*

Contributie 2013

- Lidmaatschap VGN € 65,-
- Kennismaking lidmaatschap (maximaal 2 jaar en alleen voor studenten) € 40,-
- Buitengewoon lidmaatschap (pensioen, FPU) € 55,-
- Abonnement € 75,-
- Losse nummers € 12,50

Leden- en abonnementen-administratie

Administratiekantoor
H. Adema,
Aldlânsdyk 50
9051 DH Stiens
Tel 058 - 257 54 47
Fax 058 - 257 39 99
henk_adema@hotmail.com

Advertenties Kleio

Lottie Pohlmann
Mob. 06 - 491 054 49
lottiepohlmann@yahoo.com

Website: www.vgnkleio.nl

Algemeen Bestuur VGN

Ton van der Schans

voorzitter
(CEVO, basisonderwijs,
commissie Pabo)
Sporstraat 38
2411 EG Bodegraven
Tel. 0172 - 617 337
Mob. 06 - 42667942
a.a.vanderschans@
driestar-educatief.nl

Maud Knook

penningmeester
Ertskade 133
1019 ED Amsterdam
Tel. 020 - 418 55 10
maudknook@kpnmail.nl

Martin Bezemer

(commissie vmbo)
Burg. van Oordtstraat 16
3851 JT Ermelo
Tel. 0341 - 556 240
mbezemer@groevenbeek.nl

Hellen Janssen

(commissie havo/vwo)
Groesbeeksedarsweg 29-B
6521 DA Nijmegen
hellenjanssen@me.com

Vincent Loth

(KNHG, vwo)
Heydenrijkstraat 100
6521 LS Nijmegen
024 - 323 32 12
v.c.loth@xmsnet.nl

Marcel Nonhebel

secretaris
(didactiekcommissie)
Archimedesstraat 117
2517 RT Den Haag
Tel. 070 - 360 32 05
Mob. 06 - 518 31 687
m.nonhebel@casema.nl

Berichten voor het VGN-bestuur kunt u mailen of opsturen aan de secretaris, Marcel Nonhebel. Kleio is het blad van de Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland (VGN). Leden ontvangen het gratis. **Wilt u lid worden?** Aanmelding is mogelijk via de VGN-site. VGN rekening: 128701 t.n.v. penningmeester VGN Stiens

Redactie Kleio

Daan Schuijt

hoofdredacteur
Sara Knipscheerstraat 48 | 2331 SK Leiden
Tel. 071 - 572 79 82
d.schuijt@fioretti.nl

Juul Lelieveld | Annemiek de Groot

eindredactie
Kastanjelaan 4 | 6533 BD Nijmegen
Tel. 024 - 360 22 83
Burgstraat 48 | 4201 AD Gorinchem
Tel. 0183 - 707 446
redactie@vgnkleio.nl

Robert Boonstra

Blokstraat 40 | 8012 AZ Zwolle
Mob. 06 - 142 88 807
re.boonstra@windesheim.nl

Ger van der Drift

Bouwlust 193 | 3162 SB Rhon
Tel. 010 - 481 22 43
g.vanderdrift@penta.nl

Anny Hartgerink

secretaris
Aa-park 10 | 8032 CS Zwolle
Tel. 038 - 453 35 13
a.hartgerink-deleeuw@planet.nl

Bart Lodder

Van Beethovenstraat 117
2983 BT Ridderkerk
b.lodder@hotmail.com

Ramses Peters

Stieltjesstraat 35 | 6511 AJ Nijmegen
Mob. 06 - 14 31 86 09
ramsespeters@gmail.com

Nicole van der Steen

Keltenoord 60 | 3079 ZG Rotterdam
Tel. 010 - 483 67 44
nvdsteen18@gmail.com

Ben Vriesema

Redacteur boeken
Saturnusstraat 7 | 2024 GH Haarlem
Tel. 023 - 525 12 50
beninhaarlem@hotmail.com

Kleio is een uitgave van de Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland
Opmaak: Bianca Emanuel
Magazine Design, Overveen
Fotografie leerlingen: Saskia Lelieveld
Druk: Drukkerij Ten Brink, Meppel
ISSN 0165-6449

Kopij voor de Kleiokrante kunt u sturen naar redactie@vgnkleio.nl.
Neem voor informatie over adverteren in Kleio contact op met Lottie Pohlmann (zie hiernaast).

14

24

47

16

ZISCHE RIJK

K DER
SANIEDEN

tesiphon

4 De Gouden Eeuw in het Amsterdam Museum

Je hoort koeien en ruikt stokvis - Daan Schuijt

10 'Het verhaal moet goed te volgen zijn'

Eindredactrice Marja Ros over de tv-serie 'De Gouden Eeuw'

Daan Schuijt

16 'Licht uw staart op, Satan'

Middeleeuwse bedelmonniken bewonderd en gehaat

Frank Tang

22 Inspiratie opdoen, netwerken en een 'interactief spektakel'

Studiedag voor vmbo-docenten geschiedenis

Gerard Rozing

30 Bronnen langs de meetlat

Een instrument voor het analyseren van tekstuele bronnen

Rémi Hartel

36 De chronologische illusie

Het nut van het Tien Tijdvakken-model voor tijdsbesef

Greetje de Vries

13 Webrecensie goudeneeuw.ntr.nl

14 Jeroen Krabbé...

en de geschiedenis

20 Kleioscoop Argo

24 Kleio in de klas

26 Uitgelezen

Mijn bericht aan de wereld en

Wij weten niets van hun lot

34 Lokaal van... Roen van der Geest

41 Boeken

42 Recensies

46 Column Edith van Gameren

47 Kleiokrant

Foto cover:
Napkin, 2009
Fotografie: Hendrik
Kerstens.

De Gouden Eeuw in

Je hoort koeien en ruikt stokvis

Parallel aan de tv-serie 'De Gouden Eeuw' is sinds december 2012 in het Amsterdam Museum de tentoonstelling *De Gouden Eeuw, proeftuin van onze wereld* te zien.

Kleio sprak met conservator Kees Zandvliet en educatief beleidsmedewerker Elvire Jansen.

het Amsterdam Museum

Zandvliet: 'Bij ons leefde al langer de gedachte dat we iets groots moesten met de herdenking van 400 jaar Grachtengordel. Ongeveer anderhalf jaar geleden hoorden wij van de NTR dat zij bezig waren met een serie over de Gouden Eeuw. We zijn toen gaan praten en dat ging direct vrij vlot.

Wij moeten bij de Gouden Eeuw waken voor een puur Amsterdams-centrische benadering, maar tegelijkertijd was Amsterdam in die periode gewoon heel erg belangrijk. We waren er al snel uit dat we de serie en de tentoonstelling niet één-op-één konden maken. Wij doen tien zalen en zij dertien afleveringen. ►

Daan Schuijt is
hoofdredacteur van
Kleio.

**De Dam met
het stadhuis
in aanbouw.
Schilderij van
Johannes
Lingelbach, 1656.
Amsterdam
Museum.**

In de zaal over scheepvaart wordt op het raam een kustlijn geprojecteerd en hangen stokvissen aan het plafond. De meesten zijn door een badje gehaald om ervoor te zorgen dat ze niet meer zo erg stinken. Foto Amsterdam Museum.

Hans Goedkoop en ik waren het wel eens dat we iets wilden hebben dat een verbinding tussen serie en museum zou zijn. We hadden al vrij snel Maarten Prak van de Universiteit Utrecht (hoogleraar geschiedenis, DS) en mensen van het centrum voor de Gouden Eeuw van de Universiteit van Amsterdam als een soort *back benchers*. Zo ontstond het idee van het boek. Geen catalogus, dat werkt niet goed bij dit soort tentoonstellingen. Het boek moest bij de kijkers van de serie en de bezoekers van de tentoonstelling wel associaties oproepen. We hebben gestreefd naar een publieksboek dat over twee jaar nog steeds zelfstandig door kan gaan. Het is daarom ook in het Engels verschenen: de internationale toeristen vormen de grootste bezoekersstroom.

Zintuigen

In het museum proberen we in alle zalen in te werken op de zintuigen van de bezoekers, dat draagt bij aan de historische sensatie. Via de spullen werk je primair in op het oog. In de tweede zaal gaat het over de grachten-gordel en daar hoor je straatgeluiden om je heen. Ook koeien die door de Kalverstraat lopen. De zaal over zeevaart is meer visueel geënt. We hebben daar een klavecimbeldeksel hangen met de wereldkaart erop. Een typische zeventiende-eeuwse boodschap dat we de wereldzeeën gaan bevaren. In een geprojecteerde animatie zoomen we op een Google-achtige manier in op een wereldkaart van toen en draaien die naar een Google-projectie

van nu. Je gaat dan bijvoorbeeld naar Kaap de Goede Hoop en je ziet hoe die stad gesticht is en hoe het er nu uitziet. Je kunt op die manier ook naar Ceylon of Brazilië.

Voor de zaal over scheepvaart had ik al meer dan een half jaar geleden via de Noorse ambassade geregeld dat ze honderd stokvissen zouden leveren. Niemand in Nederland kent de geur van stokvissen. In de zeventiende en achttiende eeuw waren die heel belangrijk voor de Republiek. De stokvissen moesten natuurlijk in de tentoonstelling. Niet alleen als visueel effect, die dingen gaan natuurlijk ook geuren.

Een maand geleden kwamen die vissen aan. Onze projectleider, Sander Rutjens, maakte in een overleg even een stokvis open. De geur ging direct het hele museum door. Het

Educatieve programma's

Elvire Jansen: 'Een vorm die we wegens succes opnieuw inzetten, zijn de bronnenkaarten. Die zijn voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Het zijn kleine mapjes verdeeld over tien thema's met telkens een paar bronnen, bijvoorbeeld over de VOC. Per tweetal krijgen leerlingen een bronnenmap en gaan zij in de tentoonstelling op zoek naar de bronnen die bij hun thema horen. Er zitten vragen bij en ze krijgen een notitieblok mee, zodat ze aantekeningen kunnen maken. Dan bereiden ze in het museum een korte presentatie voor. Daarna komt de hele groep weer samen en gaan ze met de klas door het museum en vertelt ieder groepje zijn verhaal aan de rest.

Voor de bovenbouw hebben we een rondleiding die aansluit op het centraal examen-onderdeel *Republiek in een tijd van vorsten*. In het museum bekijken leerlingen samen met een museumdocent de geschiedenis van de Republiek in de periode 1477-1702 aan de hand van belangrijke momenten uit de Amsterdamse geschiedenis.'

dagelijks bestuur heeft toen besloten dat al die vissen in een badje moesten, zodat ze niet meer zouden ruiken. Hele effect weg! Toen hebben we een proef gedaan: we proberen het en als ze echt te veel stinken, doen we ze toch door een badje. Dat mocht van de directeur. Er heeft toen een paar uur een stokvis op mijn bureau gelegen. Nou, dat stinkt toch echt! En in het museum gaat dat via de airco het hele gebouw door. Dat kon dus jammergenoeg niet. Nu gaan er 98 in een badje en kunnen we er twee ophangen die nog lekker meuren.

Slavernij

We hebben besloten om in de tentoonstelling geen aparte zaal te wijden aan slavernij, maar er hangen wel een aantal schilderijen en tekeningen die direct naar slavernij verwijzen. In 2013 wordt herdacht dat slavernij 150 jaar geleden is afgeschaft. Rond de herdenking besteden wij meer aandacht aan slavernij. Dat doen we onder meer door een soort spoor door het museum heen. Er worden dan ook objecten aan de tentoonstelling toegevoegd, bijvoorbeeld een slaventenuue dat bij de harnassen komt te staan.

Ik vergelijk het altijd met de Tweede Wereld-

‘Geen monumentje in Zuid-Oost voor slavernij en verderop een feestje vieren vanwege 400 jaar grachtengordel: laat het naast elkaar zien’

oorlog. Een aantal maanden geleden hield Hans Blom (voormalig directeur NIOD) een lezing in Leiden waarin hij vertelde dat er altijd mensen naar hem toekomen met: ‘Meneer Blom, die Tweede Wereldoorlog, dat was toch verschrikkelijk en die Duitsers waren toch gruwelijk.’ Dat is natuurlijk waar, zegt hij dan, maar het is niet mijn taak als historicus om dat te vertellen. Een historicus moet argumenten aanbieden om dingen te verklaren. Dat wordt vaak afgedaan als relativiseren, maar dat is het niet. Een historicus draagt feiten en omstandigheden aan op basis waarvan anderen hun mening kunnen vormen.

Daar zitten soms heel schrijnende kanten aan. Prominente families die actief waren in de slavenhandel waren in de Republiek vaak Zuid-Nederlandse calvinisten. Die komen aan bod in de zaal ‘Gemengde samenleving’. Zij hebben veel kennis en kapitaal en moeten migreren naar het noorden na de Val van Antwerpen. Iemand als Hooft zegt dan dat ►

Zandvliet: ‘Voor deze tentoonstelling komt Rembrandts tekening van Elsje Christiaens speciaal uit New York. Elsje komt in 1664 als achttienjarig meisje vanuit Denemarken naar Amsterdam. Binnen twee weken krijgt ze ruzie met haar hospita en slaat haar met een bijl dood. Elsje wordt tijdens een openbare executie op de Dam gewurgd. De tekening vormt de ingang voor het verhaal over vreemdelingen in de Republiek.’ Wegens de kwetsbaarheid zullen alle tekeningen op de tentoonstelling maar tot half maart getoond worden.
Elsje Christiaens, tekening van Rembrandt van Rijn, 1664. Metropolitan Museum of Art.

het allemaal wel leuk is dat ze er zijn en dat ze ook handel mogen drijven, maar bestuursfuncties zitten er voorlopig niet in. Die groep kiest dan voor intensieve handel over grote afstand met onder meer Rusland, maar ook voor het Caraïbisch gebied, en dus voor slavenhandel. Dan kun je wel gaan zeggen dat de Zuid-Nederlandse calvinisten de slechteriken zijn, maar als migranten zijn ze deels in die positie gemanoeuvreed.

Herdenken en contact

Herdenkingstentoonstellingen kennen in dit opzicht een valkuil. Wanneer er herdacht wordt, gaat dat gepaard met trots of juist schaamte. Ik zou het in dit geval niet goed vinden als er in Amsterdam Zuid-Oost ergens een monumentje komt om de afschaffing van

Schilderij van een anatomische les van Frederick Ruysch met daarnaast een foetus op sterk water.

de slavernij te herdenken, terwijl er voor 400 jaar grachtengordel gewoon een feestje in de binnenstad wordt gevierd zonder dat slavernij daar genoemd wordt. Als historicus moet je bij een tentoonstelling die beide zijden laten zien. Wat mij betreft niet in aparte zalen, maar beiden als onderdeel van het verleden. Zo'n zaal over de gemengde samenleving is in dat opzicht ook een link met het heden. Ik vind het groepsdenken van nu erg gevaarlijk. Als je bijvoorbeeld kijkt naar de rellen in de *banlieus* of wat recenter in Londen, die hebben grotendeels met wederzijdse stigmatisering te maken. Dat is in Nederland weliswaar minder, maar ook in onze samenleving is het heel belangrijk dat je contact met elkaar houdt. Dan zijn er natuurlijk ook meningsverschillen, maar je kent elkaar tenminste. Dat zie je in die zaal over de gemengde samenleving. In de Republiek woonden mensen van veel verschillende geloven. Zij zullen misschien wel de pest aan elkaar gehad hebben, maar toch wordt

er een modus gevonden waardoor zij naast elkaar kunnen opereren. Ik denk dat je wel kunt zeggen dat Nederland 400 jaar ervaring heeft met hoe je moet omgaan met verschillen zonder dat de pleuris uitbreekt.

Heen en weer van schaal

De gebruikelijke werkwijze van een historicus is min of meer dat je een vraagstelling hebt, dan een aantal boeken en bronnen leest en zodoende steeds verder komt. Je kunt ook omgekeerd te werk gaan, of eigenlijk heen en weer. Van de hoofdgedachte naar het detail en weer terug. In die details zitten bronnen verscholen door ze op een bepaalde manier te belichten. Dat is de kracht van museale collecties. Je hebt een portret van een man die trots poseert op het stoepje van zijn nieuwe huis aan de Herengracht, Hendrick Staets. Een katholiek, afkomstig uit Twente. Hij wordt makelaar en mag eigenlijk niet in aandelen handelen, maar doet dat wel en wordt daar heel rijk mee. Hij werkt samen met de familie Coymans, calvinisten, hij heeft nog een katholieke kompaan in Spanje en ga zo maar door. Zo kun je wel geld maken. Zo'n man is een verhaal.

In het gebouw van het Amsterdam Museum was vier eeuwen lang het Burgerweeshuis gevestigd. Een van de weeskinderen die hier opgroeide was Jurriaan Pool. In de familieopstelling *Het Kleine Weeshuis* neemt Jurriaan kinderen mee naar het weeshuis van de zeventiende eeuw. Jurriaan Pool heeft dus echt bestaan en wordt uiteindelijk opgeleid tot schilder. Hij trouwt met Rachel Ruysch, de bekende bloemenschilderes. Zij is weer de dochter van de anatoom Frederick Ruysch, die bekend is omdat hij heel goed is in het conserveren van lichaamsdelen van dieren en mensen. Zijn verzameling is zo beroemd, dat die wordt opgekocht door tsaar Peter de Grote en daarmee het begin is van de *Kunstkamera* in Petersburg, het oudste museum van Rusland. Wij hebben een schilderij van zijn anatomische lessen in de tentoonstelling. Als je de zaal in loopt, zie je daar ineens een foetus liggen, waarbij iedereen direct wil gaan kijken.

Achteruitkijkspiegel

De opstelling heeft ook met anachronismen te maken. Een van de zalen noemen we 'De achteruitkijkspiegel'. De gedachte is dat je heel goed de weg op kunt in een auto zonder een achteruitkijkspiegel, maar dat het toch wel

Hendrick Staets, een katholiek uit Twente die fortuin maakte in de aandelenhandel, poseert trots voor zijn nieuwe huis aan de Herengracht (in de Gouden Bocht). Schilderij van Matthijs Naiveu, collectie Amsterdam Museum.

handig is om die te hebben. Zo is geschiedenis eigenlijk ook: geschiedenis heeft toch een soort nut. Het geeft reflectie en je ziet dat het verleden niet statisch is, maar verandert door hoe wij ermee omgaan, de behoefte die wij hebben. In die zaal hangen onder andere portretfoto's die gemodelleerd zijn naar zeventiende-eeuwse portretten. Bij die foto's geeft de kunstenaar Hendrik Kerstens aan: 'Kijk, ik maak geen letterlijke kopieën van vroegmoderne schilderijen, maar het speelt wel door mijn hoofd; dat beeld zit er wel.'

De ervaring leert dat als je met leken door een stad loopt en je vertelt wat, dan maak je snel vergelijkingen met het verleden. Bij veel bezoekers van het museum gaat de historische kennis niet veel verder terug dan de Tweede Wereldoorlog, dus moet je soms wel verbindingen maken, anders gebeurt er niets. Dan krijg je alleen een indruk en denken mensen 'dat vind ik wel een mooi ding en dat ziet er saai uit'. ■

Kijk voor meer informatie over de tentoonstelling en het volledige onderwijsaanbod op www.amsterdammuseum.nl.

Tegelijk met de tentoonstelling en de tv-serie verschijnt bij Walburg Pers het boek *De Gouden Eeuw, proeftuin van onze samenleving* door historici Hans Goedkoop, presentator bij de NTR, en Kees Zandvliet, hoofd presentaties bij het Amsterdam Museum.

'Het verhaal moet goed

Eindredactrice Marja Ros over de tv-serie 'De Gouden Eeuw'

Marja Ros is eindredactrice van de tv-serie 'De Gouden Eeuw'. Zij heeft ruime ervaring met nieuwsredactie. Maar een educatieve tv-serie is iets anders. Hoewel historica, dacht ze bij de Gouden Eeuw meteen aan de clichés over die tijd.

te volgen zijn'

Daan Schuijt is
hoofdredacteur van
Kleio.

Wat was het allereerste beeld dat u te binnen schoot bij het begrip 'Gouden Eeuw'?

Ros: 'Bij de serie over Gouden Eeuw dacht ik aan iets anders dan bij de periode. Ik heb ruim 25 jaar ervaring als nieuwsredactrice, onder meer voor *Nieuwsuur*. Toen het verzoek voor de serie kwam, dacht ik als eerste: 'Hoe maak ik een dertiendelige serie? Wat voor materiaal kan ik laten zien?' Nu ben ik van huis uit wel een afgestudeerd historicus, maar geen specialist op het gebied van de Gouden Eeuw. De beelden die me bij de periode te binnen schoten, waren toch de clichés als Rembrandt en de VOC. Overigens komen beiden in een aflevering als hoofdrolspelers aan bod. Je kunt er gewoon niet omheen.'

Is uw beeld over de Gouden Eeuw na het maken van de serie veranderd?

'Ken je het verhaal van Elsje Christiaens? Ik had nog nooit van haar gehoord. Dankzij die tekening van Rembrandt en archiefonderzoek is zij, als onbekend meisje uit Denemarken, echt gaan leven. Haar verhaal is heel geschikt om iets van de armoede of gewone mensen in de Gouden Eeuw te laten zien. Van de rijken is nog genoeg over. Je kunt koopmanshuizen langs de gracht laten zien, of het Triphuis.'

Marja Ros

Kunt u iets vertellen over de totstandkoming van de serie?

'Ik heb als eindredactrice aan de serie meegewerkt. Dat is een soort manusje van alles. Je moet alles bij elkaar houden en op elkaar afstemmen. Je werkt met verschillende regisseurs, *crew*-leden. Je bent bij alle overleggen over scenario's, het selecteren van beelden, de montage. Op het moment dat ik instapte, was het conceptplan inhoudelijk al af. Voor de dertien afleveringen lag er een blauwdruk. Die hebben we nog wat aangepast en na goedkeuring van de NTR en VPRO gingen we aan de slag. Dan komt de vraag hoe je dat verhaal gaat vertellen, in beeld wilt brengen. Daarover hebben we veel overleg gepleegd met Hans Goedkoop, de regisseur en een redacteur. De redacteur is de specialist, dus die gaat naar de bronnen op zoek en doet een voorstel.'

Presentator Hans Goedkoop
vergelijkt een oude tekening
van specerijeneiland Banda
Neira met het uitzicht van nu.
Foto Gerda Jansen Hendriks.

Rechts:
Aflevering 9 gaat
over Rembrandt.
Onder:
Hoe kijken de
Indonesiërs aan
tegen de rol van Jan
Pieterszoon Coen
in hun verleden?
Foto: Gerda Jansen
Hendriks.

***Hadden jullie bij het maken een soort voorbeeld-
kijker in gedachten?***

‘Je moet geschiedenis wel een beetje leuk vinden, anders is het erg lang, dertien keer veertig minuten. De serie is gemaakt voor de geïnteresseerde kijker. Dat zijn volgens de onderzoeken hoogopgeleide mensen van boven de zestig. Maar dat betekent niet dat alleen die mensen kijken, hoor. Je hebt de website bij de serie en voor leerlingen die eindexamen doen is het ook heel bruikbaar. We hebben ook een aparte jongerenserie, die heet *Welkom in de Gouden Eeuw*, waaraan de eindredactrice van *Klokhuis* meewerkte. Hoogleraar geschiedenis Maarten Prak heeft alle scenario’s doorgelezen en daarbij gold ook een beetje: als zijn vrouw het interessant vond, was het goed.’

Was er een lijstje met moeilijke onderwerpen, denk bijvoorbeeld aan Arminius en Gomarus of het Rampjaar? Dat lijkt me ingewikkeld om in beeld te brengen.

‘Sommige elementen worden in drama vertaald, dan speel je dingen na. Dat kan niet tot achter de historische komma, maar dan geldt vooral de televisiewet dat het verhaal goed te volgen moet zijn. Ook maken we gebruik van animaties om dingen te verduidelijken. Je kunt dan op een hoofdpersoon inzoomen, maar conflicten tussen landen kun je er ook mooi mee weergeven. En je hebt trucjes die je met de presentator kunt uithalen: die kan dingen vertellen of via een *voice over* uitleggen.’

‘Hoogleraar Maarten Prak heeft alle scenario’s doorgelezen en als zijn vrouw het ook interessant vond, was het goed’

De afgelopen jaren zijn er veel geschiedenisseries geweest: Geert Mak, De Slavernij, Andere Tijden. Hoe zou je de vorm omschrijven die in deze serie overheersend is?

‘Deze serie past wel in de reeks *De Oorlog* en *De Slavernij*, al is de vorm niet precies hetzelfde. De NTR vindt het belangrijk dat er aandacht voor de geschiedenis is. In 2014 komt er nog een zevendelige serie over de jaren 1945 - 50.’ ■

Website goudeneeuw.ntr.nl

Historische comedy voor alle leeftijden

Iedere docent staat wel eens voor een moeilijk te motiveren klas. De lesstof is saai en leerlingen vragen zich af wat ze er eigenlijk aan hebben. Dan moet je als leraar je geheime wapen gebruiken: een trucendoos vol interessante feiten en weetjes. De website over de Gouden Eeuw bij de gelijknamige tv-serie biedt hiervoor veel inspiratie.

De website is onderverdeeld in twee pagina's: 'De Gouden Eeuw' en 'Welkom in de Gouden Eeuw'. De eerste pagina bestaat uit de dertiendelige documentaire over de Gouden Eeuw en de bijbehorende 'Gouden Eeuw krant'. De tweede pagina heeft games, een glossy uitstraling en een eigen serie afleveringen die vooral jongeren zal aanspreken.

Relevante vragen

Hans Goedkoop schreef samen met Kees Zandvliet, curator bij het Amsterdam Museum, het boek *De Gouden Eeuw*. De documentaire is gebaseerd op dit boek. In dertien afleveringen van veertig minuten gaat presentator Hans Goedkoop op zoek naar het historische en actuele verhaal van de Gouden Eeuw. Het doel van het programma is om zeventiende-eeuwse vragen te stellen die nog steeds relevant zijn. Verstedelijking, immigratie, tolerantie, financiële crisis en mediahypes, het zijn allemaal verschijnselen die toen voor het eerst opdoken. Hoe werd ermee omgegaan en hoe doen we dat nu? In de documentaire zien en horen we onder andere minister-president Mark Rutte en historicus Geert Mak. De afleveringen zijn bedoeld als aanvullende informatie en daarom ook niet geschikt voor alle leerjaren. Tegelijk met de documentaires verschijnt 'De Gouden Eeuw krant',

met iedere dag een nieuw jaaroverzicht (tot en met 24 maart 2013). De krant beslaat de periode van 1585 tot en met het jaar 1688. Met de geschiedenis uit die periode wordt gespeeld. Ook aan de pest, het weer en verloren of gewonnen steden wordt aandacht besteed in deze fictieve krant. De artikelen zijn geschreven vanuit het perspectief van toen, maar in de vorm van nu, wat ze geschikt maakt voor de hogere niveaus in het middelbaar onderwijs.

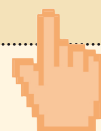
Superhelden

Het tweede gedeelte van de website probeert op een humoristische wijze informatie over te brengen. Dit gedeelte is actief en voor jongeren nog aantrekkelijker gemaakt. Na iedere televisieuitzending wordt de website opnieuw gevuld met pakkende artikelen en bijpassende afbeeldingen. Ook deze pagina staat vol interessante feiten voor leerlingen; bijvoorbeeld een advertentie over het maken van de kleur rood van gestampde schildluizen. Aan de hand van games, korte filmpjes en interviews met bekende personen worden verschillende onderwerpen verder toegelicht. Zo komen onder andere 'superheld J.P. Coen' en Hendrickje Stoffels, de laatste minnares van Rembrandt, aan bod. Dorine Goudsmit, gespeeld door Plien van Bennekom, praat de verschillende sketches aan elkaar.

Aan de serie hebben meer bekende Nederlanders meegewerkt. In de eerste aflevering wordt geprobeerd de unieke schilderijstijl van Jan Steen uit te leggen door een talentenshow *So you think you can paint*. Door deze eigentijdse interpretatie zijn de afleveringen breed inzetbaar in het middelbaar onderwijs. Deze website is als een munt met twee verschillende zijden, maar vormt wel één geheel. De ene zijde is serieus en biedt een opfriscursus voor zowel leerling als docent, terwijl de andere zijde op een komische wijze verschillende aspecten uit het leven van de Gouden Eeuw probeert weer te geven voor een jonger publiek. Beide kanten zorgen voor inspirerende en originele lesideeën! ■

<http://goudeneeuw.ntr.nl/>

Jeroen Krabbé

Jeroen Krabbé is acteur en schilder. Hij speelde diverse historische rollen in films en heeft grote interesse in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

Ben Vriesema is
redacteur van Kleio.

Welk nut heeft geschiedenis volgens u?

Geschiedenis is wat mij betreft van onschatbare waarde. Wie de geschiedenis niet kent begrijpt het heden niet.

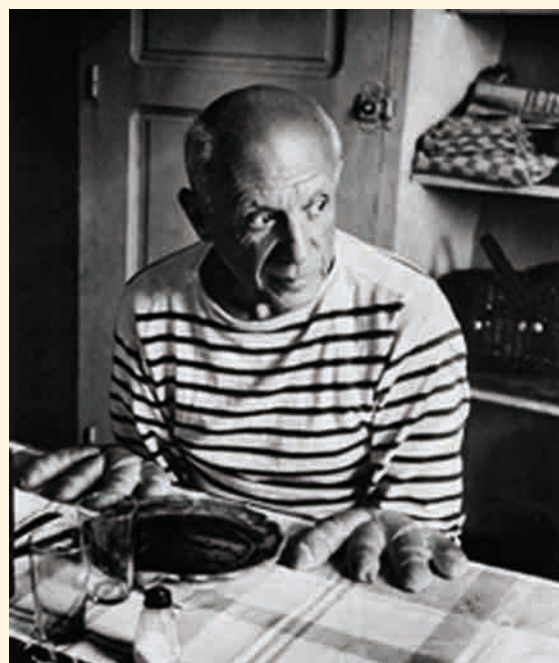
Kunt u zich nog veel herinneren van de geschiedenislessen op de basisschool en in het middelbaar onderwijs?

De spannende verhalen bij de schoolplaten die we in de klas hadden, van Willem Barentsz, Willem van Oranje, Johan van Oldebarneveldt, enzovoort. Ik zie ze nog voor me...

Rechts: 'Les mains de Picasso', foto van Robert Doisneau (1952).

Wat is volgens u het belangrijkste in het geschiedenisonderwijs?

Ik denk dat een link leggen met het heden het belangrijkste is van geschiedenisonderwijs.

Welke historische figuur spreekt u het meest aan?

Ik heb niet speciaal iemand die mij aanspreekt van deze figuren. Maar ik heb een zwak voor mensen die op een of andere manier een omwenteling teweeg hebben gebracht, op welk vlak dan ook. Dus, Willem van Oranje, Picasso, Aletta Jacobs, Diaghilev, Weinreb, enzovoort.

Welke historische periode spreekt u het meest aan?

De Tweede Wereldoorlog. Omdat ik geboren ben in 1944 en omdat mijn hele Joodse familie er onder geleden heeft. En gedeeltelijk vermoord is...

Welke historische film heeft de meeste indruk op u gemaakt?

Ik heb veel historische figuren gespeeld: Willem van Oranje, Gerrit van der Veen, Otto Frank, Albert Schweitzer, Händel, Bucharin, Schindler (secretaris van Beethoven), Gerard Reve, Peter Tazelaar, enzovoort. In al die personen heb ik mij eerst langdurig verdiept.

Wat is de meest recente 'historische sensatie' die u heeft gehad?

Mijn absolute historische sensatie was het bezoek in 2010 aan Vauvenargues, het kasteel dicht bij Aix-en-Provence aan de voet van de Mont Sainte Victoire, waar Picasso heeft gewerkt, is gestorven en begraven. Het is nooit open maar bij uitzondering die zomer wel. Het bezoek blijft eeuwig bij me.

Kasteel Vauvenargues. Foto: Malost.

Met welke historische figuur zou u zichzelf willen vergelijken?

Ik durf mij met niemand te vergelijken. Maar ik zou graag geleefd hebben in het Parijs van begin twintigste eeuw, tussen de schilders van toen. Ik had wel Gauguin willen zijn: een buitengewoon bijzonder iemand. Hij was bohemien, selfmade man, vriend van Van Gogh, zeeman, beurshandelaar, onangepast individu en een betoverend en interessant schilder. Hij heeft de tropen in zijn eigen kleuren gevangen. Iemand die God noch gebod kende en met alle autoriteiten ruzie had. Kortom, alles wat ik niet ben... en dat intrigeert!

Wat is voor u een belangrijke lieu de mémoire?

In Amsterdam zijn de lieux de mémoire: Het Anne Frank-huis en de Hollandsche Schouwburg. In het land is dat Herinneringskamp Westerbork.

Hoe bereidt u zich voor op de rol van een historische figuur?

Ik lees eerst alles wat los en vast zit over een historische figuur, zo heb ik over Willem van Oranje (bijna) alles gelezen wat er over hem geschreven was, en bij Händel heb ik – naast vele boeken gelezen te hebben – maanden geluisterd naar zijn muziek. In verband met de voorbereiding op mijn rol als Albert Schweitzer heb ik veel moeten lezen en zelfs orgelles genomen. In sommige gevallen heb ik gesproken met mensen die dichtbij de figuur stonden die ik moest spelen. In een enkel geval heb ik de persoon zelf gesproken (Peter Tazelaar). Maar ik heb ook met de weduwe van Gerrit van der Veen gesproken; zij heeft mij een koffer laten zien waarin de trui (met zand!) lag die hij aan had toen hij werd geëxecuteerd in de duinen. Met Miep Gies heb ik langdurig gesproken over Otto Frank. Een grondige voorbereiding zorgt voor een stevige basis bij een rol.

Als u morgen een historisch onderzoek zou mogen beginnen, wat zou dan het onderwerp zijn?

Ik ben in alles wat de Tweede Wereldoorlog betreft geïnteresseerd. Alle onderzoeken die daarmee te maken hebben, zijn wat mij betreft interessant; de rol van de politie bij het oppakken van Joden, wat is er gebeurd met de spullen die de firma Puls jatte uit huizen waar Joden weggehaald zijn, de rol van de katholieke kerk na de oorlog wat betreft de Joodse weeskinderen, enzovoort. Allemaal interessant.

Denkt u dat de canon nut heeft voor het geschiedenisonderwijs?

Ik vind een canon oninteressant. Het is 'de waan van de dag' en wordt ongeveer om de twintig jaar veranderd, omdat de smaak verandert.

Wat is uw dierbaarste bezit dat ook historische waarde heeft?

Ik bezit een gedroogd takje met blaadjes van de boom die voor Prinses Wilhelmina is geplant bij haar geboorte. Het is aan mij geschonken door Anne Wil Blankers toen ik Van 't Sant speelde en zij Wilhelmina in het toneelstuk van Ton Vorstenbosch.

Welke historische studie of welke historische roman maakte de meeste indruk op u?

Ik ben gek op biografieën, of die nu over politieke figuren gaan of over kunstenaars. Ik verslind ze. Het meeste indruk heeft, als tiener, het Dagboek van Anne Frank op me gemaakt. Ik las Het Dagboek op de leeftijd waarop zij het geschreven had (ik had het voor mijn twaalfde verjaardag gekregen). Mijn grootouders woonden in de Jekerstraat, schuin tegenover Anne Frank. Ze zijn vanaf dat adres in 1943 gedeporteerd. Tijdens mijn schooltijd had ik gymles op de school van Anne. Samen met mijn vader heb ik Het Achterhuis bezocht toen dat nog geen museum was. Het Dagboek kwam door al deze dingen wel behoorlijk dichtbij.

Hoe vindt u dat geschiedenisonderwijs aan een middelbare school moet worden gedoceerd?

Het geschiedenisonderwijs zou interactief moeten zijn. Veel visuele media zouden moeten worden ingezet. Dan kan geschiedenis een spannende, persoonlijke speurtocht worden. ■

Fragment uit
Het Dagboek van
Anne Frank.

'Licht uw staart op,

Middeleeuwse bedelmonniken bewonderd en gehaat

Toen in de vroege dertiende eeuw de bedelmonniken op het toneel verschenen, oogstten ze alom lof. In een tijd waarin veel mensen zich ongemakkelijk voelden vanwege hun snel opgebouwde vermogens keerden de fraters zich af van alle aardse rijkdom en kozen ze bewust voor een leven in armoede. De bewondering sloeg echter al gauw om in kritiek.

Frank Tang is historicus. In september verscheen bij uitgeverij Bert Bakker zijn *Een kleine geschiedenis van de Middeleeuwen*.

De tijd na circa 1100 was er een van gestage economische groei. Na de stagnatie in de vroege middeleeuwen, waarin autarkie en landbouw hadden overheerst, leefde de handel op; de nijverheid breidde zich uit en het geld begon weer te rollen. De hevige crises, die op gezette tijden uitbraken, vormden slechts tijdelijke onderbrekingen in een eeuwen aanhoudende opwaartse trend. De steden, die sinds de ondergang van het Romeinse Rijk een sluimerend bestaan hadden geleid, kwamen weer tot leven.

'Aangetrokken door het ideaal van apostolische armoede trokken de fraters steeds nieuwe aanhangers'

De nieuwe bedrijvigheid bracht voor velen een beter leven, maar zorgde ook voor sociale onrust. De rijkste families vormden een stedelijk patriciaat, dat de voornaamste bestuurlijke posten binnen de stad onderling verdeelde en alle anderen uitsloot. Dit leidde tot grote spanningen, te meer omdat veel stedelingen niet in de welvaart deelden. Tegelijkertijd nam de ondeugd toe: kroegen, bordelen en dobbelhuizen verschaften vormen van vertier die door de kerkelijke zedenprekers scherp werden veroordeeld.

Apostolische armoede

In dit stedelijke milieu hadden de bedelmonniken hun oorsprong. De oudste bedelorde was die van de franciscanen of minderbroeders, de volgelingen van de heilige Franciscus. Rond 1204 had deze tot schrik van zijn vader, een vermogende lakenkoopman uit het Italiaanse Assisi, zijn onbezorgde leventje van rijkeluiskind opgegeven om Jezus Chris-

tus na te volgen. Ervan overtuigd dat Jezus en zijn apostelen geen enkel bezit hadden gehad trokken Franciscus en zijn metgezellen, blootsvoets en gekleed in ruwe, grauwe pijen, prekend rond. Ze voorzagen al bedelend in hun levensonderhoud. Aangetrokken door het ideaal van apostolische armoede trokken de fraters steeds nieuwe aanhangers. Het

De minderbroeder Von Capestrano roept op het Domplein van Bamberg de mensen op om hun sieraden te verbranden. Kunste-naar onbekend, ca. 1470 / 1480.

Satan'

kleine gezelschap groeide uit tot een officiële kloosterorde, die zich over heel Europa verspreidde. Overal schoten de franciscaner kloosters of conventen als paddenstoelen uit de grond, vooral in de nabijheid van de opbloeiende steden. Andere bedelorden als de dominicanen, augustijner heremieten en karmelieten zouden snel volgen.

De bedelmonniken, de franciscanen voorop, gingen tekeer tegen de zonden van de mensheid. Vooral de rijken en machtigen moesten het in hun preken en geschriften ontgelden: de hebzucht van kooplui, edelen, vorsten en prelaten werd genadeloos aan de kaak gesteld. Rond 1341 bijvoorbeeld trok de Spaanse minderbroeder Álvaro Pelayo van leer tegen koningen die, om hun maîtresses en bastaards te kunnen onderhouden, het eigen volk ruïneerden. Koningen hadden, aldus Álvaro, tot taak hun onderdanen te beschermen tegen bandieten en invallers, maar toonden zich in praktijk zelf de grootste rovers. Met hun uitpuilende hofhoudingen verzvolgen ze in een oogwenk de oogst waarvoor arme boeren het hele jaar hadden gezwoegd. God zou zulke verdorven heersers straffen.

In de Nederlanden trok een eeuw later Jan Brugman met zijn donderpreken grote menigten. Ook hij nam het op voor de armen en hekelde het optreden van de heersende klassen. Rechters die hun vonnis lieten hangen van 'gunsten, giften, weldaden en wederdiensten' zondigden tegen het gebod 'Gij zult tegen uw naaste niet vals getuigen.' Degenen die waren aangesteld om de gemeenschap te

besturen mochten zich niet laten leiden door het eigen belang, maar dienden steeds het 'ghemeen profijt' voor ogen te houden. De franciscaan, naar wiens welsprekendheid de uitdrukking 'praten als Brugman' verwijst, waste niet alleen corrupte rechters, inhulige stadsbestuurders en onrechtvaardige vorsten de oren. Hij dreigde ook de leden van zijn eigen orde met hel en verdoemenis. Wilden ze hun zielenheil niet op het spel zetten, dan konden ze beter vlug terugkeren naar de sobere leefwijze van de vroege minderbroeders. ►

St. Franciscus van Assisi ontvangt de stigmata. Limoges of Italië, 1128–1230. Het Louvre.

Linksboven: Franciscus van Assisi knipt van ruwe stof zijn eigen pij. In Taymouth Hours, een veertiende-eeuws handschrift (British Museum).

Jan Brugman trok met zijn donderpreken grote menigten. Tekening van H. P. Schouten (ca. 1780-1805), collectie Stadsarchief Amsterdam.

Verwatering van het ideaal

In Brugmans tijd was het ideaal van de apostolische armoede sterk verwaterd. Uit angst voor het vagevuur deden rijke burgers, edelen, vorsten en vorstinnen de fraters talloze schenkingen. Het knagende geweten speelde op. De vermogens die sommigen door handel, woeker of de exploitatie van hun landerijen hadden weten te vergaren, contrasteerden scherp met de armoede waarin de meerderheid van de bevolking nog altijd leefde. Vooral

‘De juridische constructies die werden bedacht om het groeiende bezit te verzoenen met de strenge orderegels leidden tot hoon en kritiek’

in de stad traden de tegenstellingen scherp aan het licht. De puissant rijken – edelen met stadspaleizen, vermogende kooplui en bankiers, sommige leden van de snel opkomende stand van notabelen – leefden er op één hoop met de allerarmsten: de pechvogels die op zoek naar een beter leven van het platteland naar de stad waren getrokken, maar geen geluk hadden gekend en moesten leven van aalmoezen of dieverij.

Door een deel van hun rijkdommen af te staan aan de bedelmonniken, die het deels

weer besteedden aan liefdadigheid, hoopen de rijken hun dagen in het vagevuur te bekorten. De conventen kregen steeds meer bezittingen en de bedelmonniken gingen deel uitmaken van het kerkelijke establishment, waartegen zich ze zich eerder hadden afgezet. De juridische constructies die werden bedacht om het groeiende bezit te verzoenen met de strenge orderegels leidden tot hoon en kritiek. In zijn beroemde *Canterbury Tales* laat Geoffrey Chaucer een bedelmonnik in een visioen afdalen in de hel. Wanneer deze daar helemaal geen fraters aantreft, concludeert hij dat die allemaal een plaats in de hemel moeten hebben gevonden. Maar de engel die hem vergezelt, wijst hem op zijn fout. ‘Licht uw staart op’, beveelt hij Satan. Onmiddellijk schiet er, ‘als bijen die uitzwermen uit een korf’, uit diens aars een enorme hoeveelheid fraters te voorschijn. Chaucers bijtende spot geeft uiting aan de in zijn tijd, de veertiende eeuw, wijdverbreide kritiek op de bedelmonniken.

Mislukte interne hervorming

Bij sommigen kwam de kritiek aan. Binnen de bedelorden stonden er groepen op die streefden naar een striktere naleving van de regels. De inspanningen van deze ‘observanten’, waartoe ook Brugman behoorde, om

binnen de eigen gelederen hervormingen door te voeren hadden maar een beperkt succes. De bedelmonniken bleven er een beroerde reputatie op nahouden. Dat kwam ook doordat hun kloosters als religieuze instellingen bepaalde privileges en fiscale voordelen genoten, terwijl er in werkelijkheid allerlei commerciële activiteiten plaatshadden. Dit bracht de conventen in botsing met plaatselijke ondernemers en autoriteiten. Zo verbood het Groningse stadsbestuur in 1556 de prior van de lokale dominicanen nog langer bier te tappen en te verkopen in zijn klooster.

'De verzaking van hun ideaal kwam hen duur te staan'

De afkeer voor de bedelmonniken kwam tot ontlading tijdens de Reformatie, mede doordat sommigen onder hen als inquisiteurs betrokken waren bij de vervolging van protestanten. Tijdens de Beeldenstorm van 1566, toen de hervormers in de Nederlanden de katholieke kerkgebouwen aanvielen, vormden de fraters een geliefd doelwit. In steden als Antwerpen, Gent, Utrecht, Amsterdam, Leiden en Delft werden hun kloosters en bibliotheken geplunderd. Tijdens de Opstand werden ze het slachtoffer van lynchpartijen door de geuzen. Het beruchtst is de moord op de negentien martelaren van Gorinchem in 1572, waaronder zich elf franciscanen bevonden.

Den. Dat de bedelmonniken zo gehaat waren, had er alles mee te maken dat ze de rijkdom waartegen Franciscus had gepreekt zelf hadden omarmd. Hun kritische uitlatingen aan het adres van de rijken en machtigen klonken daarom alleen maar hypocriet. De verzaking van hun ideaal kwam hen duur te staan. ■

Tijdens de Beeldenstorm waren fraters een geliefd doelwit. De martelaren van Gorinchem zijn hiervan het beruchtste voorbeeld. Cesare Fracassini, Vaticaan.

Om verder te lezen

- J.A. de Kok, *Acht eeuwen minderbroeders in Nederland. Een oriëntatie* (Verloren, Hilversum 2007).
- Jacques Le Goff, *De woekeraar en de hel. Economie en religie in de Middeleeuwen* (Wereldbibliotheek, Amsterdam 1987).
- Nico Lettinck, *Praten als Brugman. De wereld van een Nederlandse volksprediker aan het einde van de Middeleeuwen* (Verloren, Hilversum 1999).
- Frank Tang, *Een kleine geschiedenis van de Middeleeuwen* (Bert Bakker, Amsterdam 2012) m.n. hoofdstuk 6.

Links: De dood grijpt de bedelmonnik, die probeert te vluchten met al zijn bezittingen. Houtsnede van Hans Holbein de Jonge, uit de serie Dans van de dood, 1538.

Nep-film redt zes gijzelaars

Het verhaal van een spectaculaire ontsnapping uit Iran

De spectaculaire bevrijdingsactie van zes Amerikaanse ambassademedewerkers uit Iran in 1979, daar draait het om in de film *Argo*. De CIA bedacht in samenwerking met filmmakers uit Hollywood een gewaagd plan. De film is gebaseerd op dit waargebeurde verhaal.

Ben Vriesema is redacteur van Kleio.

In 1953 werd de in Iran democratisch gekozen premier Mohammed Mossadeq afgezet door een coalitie van Amerikanen en Britten; zij waren het niet eens met de nationalisatie van de oliebronnen door Iran. Reza Sjah Pahlavi had al eerder problemen met Mossadeq en zorgde er samen met genoemde landen voor dat Mossadeq mond-dood werd gemaakt. In ruil voor zijn 'manmoedig' optreden werd de sjah beloond met volledige steun van

'De film brengt de islamitische revolutie op spectaculaire wijze in beeld'

de Britten en Amerikanen. De sjah kon een leven *in luxury* gaan leiden, samen met zijn tweede vrouw Farah Diba (zij woont nog steeds vlakbij de stad Washington D.C.). Even leek Iran een westers georiënteerd land te gaan worden. Maar dit was niet de wens van de islamisten. Onder aanvoering van de banneling Khomeini werd de druk op de sjah steeds groter en in januari 1979 kon hij niet anders dan het land verlaten. Binnen een aantal weken werd Khomeini als een nieuwe messias ontvangen in Iran. Een gigantische mensenzee was verrukt dat de periode van onderdrukking, honger, westers leven en vrijpostigheid voorbij was. De islamitische revolutie was een feit. Deze revolutie kende een sterk anti-Amerikaans karakter.

Dood aan Amerika!

Op dit punt begint de film *Argo*. Demonstranten verbranden Amerikaanse vlaggen en roepen leuzen als 'Dood aan Amerika!' De film brengt de gebeurtenissen die volgden op spectaculaire wijze in beeld. In november 1979 bestormden islamitische militanten de Amerikaanse ambassade in Teheran. Ze braken door het cordon van de beveiliging heen en namen het gebouw in, waarna ze 52 Amerikaanse diplomaten en burgers in gijzeling namen. Tijdens deze chaotische bestorming slaagden zes Amerikanen erin om vanuit de ambassade naar de woning van de Canadese ambassadeur te ontsnappen. De 52 anderen zouden tot januari 1981 vast blijven zitten. De zes diplomaten hielden zich verborgen in de ambassadeurswoning, maar liepen groot risico om te worden ontdekt. Tenminste, daar

ging men bij de CIA vanuit. En wat dan? Een publieke executie zou een grote vernedering voor Amerika zijn. Er moest een plan komen om de zes het land uit te krijgen. De CIA werkte hierbij vreemd genoeg samen met Hollywood. In overleg met een scenarioschrijver en een filmregisseur werd besloten om een *science fiction* film te maken genaamd *Argo*, waarbij op een idyllische locatie moet worden geschoten. Teheran, dus. Er was haast geboden, want hoe lang zouden de zes niet-gegijzelde, maar niet-vrije Amerikanen anoniem kunnen blijven?

Hoe de zes met behulp van CIA-agent Tony Mendez (gespeeld door een serieuze Ben Affleck) Iran uit komen, is knap gedurfd, maar had net zo goed verkeerd kunnen uitpakken. De eer wordt uiteraard niet bij de CIA gelegd, maar bij de

Na de gijzelingscrisis werd de ambassade gesloten. De muren van de voormalige ambassade werden daarna beklad met anti-Amerikaanse graffiti.
Foto Philip Maiwald, Wikimedia.

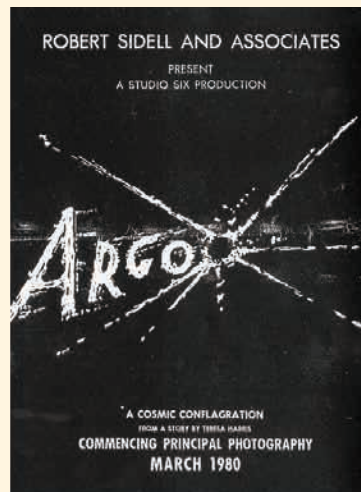
Argo (2012)

Regisseur: Ben Affleck

Met: Ben Affleck, Bryan Cranston, Alan Arkin, John Goodman

Duur: 120 minuten

De dvd is te koop voor € 21,99

De CIA maakte zelfs een filmposter om de opnames in Iran echter te laten lijken.

Canadezen, omdat men vreest voor represaillemaatregelen tegen de nog vastzittende gegijzelden. De gijzeling in de ambassade duurde in totaal 444 dagen, maar eindigde enkele minuten nadat Jimmy Carter was afgetreden en de Republiek Ronald Reagan was ingezworen als president. Of daarmee Carter door de CIA een hak werd gezet (of door wie dan ook) wordt in de film niet uit de doeken gedaan. Carter had eerder toestemming gegeven om de achtergebleven gegijzelden te bevrijden door middel van *Operation Eagle Claw*, maar deze mislukte volledig en kostte aan acht Amerikanen het leven. Carter verspeelde daarmee veel krediet bij de Amerikanen en zou daardoor als zittende president niet herkozen worden.

President?

Op internet circuleert een foto van een bebaarde jongeman die met een aantal mannen een geblinddoekte en geketende gijze-

laar vasthoudt voor de Amerikaanse ambassade in Teheran. Deze Iraanse jongeman zou – volgens sommige bronnen – later de president van de islamitische Republiek Iran worden: Mahmoud Ahmadinejad. Of de jongeman inderdaad de latere president is, blijft ongewis. Een ietwat vreemde gedachte

dringt zich op: de ene president werd niet herkozen in verband met de langdurige gijzeling (Carter), terwijl een gijzelnemer (Ahmedinejad?) in 2005 president zou worden dankzij de impact van diezelfde gijzeling. Of is dit te veel gedacht vanuit het brein van een Hollywood-scenarioschrijver? ■

Bekijk de trailer op YouTube:

Bruikbare scènes

■ 00.00.00 – 00.06.30

Dit gedeelte kan integraal worden bekeken in de klas: de geschiedenis van Iran met het aan de macht komen van de sjah en de revolutie van ayatollah Khomeini worden verstript en vermengd met echte tv-beelden. De haat tegen de VS wordt duidelijk (grote demonstraties) en de aanval op de ambassade ziet er imposant uit.

■ 00.18.00 – 00.20.00

Discussie over de positie van de sjah: moet een westers land iemand uitleveren terwijl deze persoon een onwesterse behandeling zal krijgen? Nuttig voor het begin van een discussie.

■ 00.50.00 – 00.51.00

Beeld van Iran onder het nieuwe bewind van de ayatollah, waarbij het contrast duidelijk wordt voor de leerlingen: Kentucky Fried Chicken bestaat nog, maar tegenstanders van Khomeini bungelen aan hoogwerkers in de straten.

■ 01.03.30 – 01.06.00

Een beangstigende autoriteit door Teheran waar de menigte schreeuwt om wraak omdat de sjah nog steeds veilig in Amerika zit.

■ 01.40.00 – 01.43.00

De bevrijding en het onthaal in Canada maken duidelijk welke impact de gijzeling had in de westerse wereld.

Inspiratie opdoen, netwerken en een 'interactief spektakel'

Studiedag voor vmbo-docenten geschiedenis

In november 2012 werd de vmbo-examenconferentie voor alweer de vijfde keer gehouden.

Er kwamen ruim 140 enthousiaste docenten op af.

Gerard Rozing is lid van de vmbo-commissie van de VGN.

'Het is het tweede jaar dat ik meedoe aan deze studiedag. Ook dit jaar heb ik weer een aantal 'jonkies' gesproken, docenten die net voor de klas staan en met een examenklas te maken krijgen. Mijn verhaal en hun verhaal is stevast hetzelfde: we doen maar wat. De reden voor mij om deel te nemen aan deze studiedag is dan ook eenvoudig. Naast de inhoud van de workshops hoop ik ook een beetje te kunnen netwerken, m.a.w. mensen vinden om materiaal mee uit te wisselen om antwoord te geven op één vraag: ben ik met mijn manier van werken op de goede weg? Wellicht is het een idee een workshop te openen voor deze jonkies. Het zou mij trouwens niet verbazen als meer ervaren docenten ook met dit soort vragen rondlopen.'

De belangstelling voor de vmbo-examenconferentie groeit. In een korte tijd steeg het aantal deelnemers van zestig tot ruim 140. Er is blijkbaar een grote behoefte onder de vmbo-docenten om elkaar te spreken, de interessante workshops te volgen en de laatste nieuwtjes te horen over het eindexamen geschiedenis voor het vmbo. Zoals ook in de voorgaande jaren werd de dag georganiseerd in goede samenwerking met de vmbo-commissie van de VGN, het CITO en de lerarenopleiding van de Hogeschool Utrecht. De deelnemers konden kiezen uit drie themalijnen: staatsinrichting, voorbereiden op het CSE of meervoudige intelligentie. Binnen elk thema werden drie of vier workshops aangeboden.

Docenten worden examenmakers

In de workshop 'Leerlingen activeren voor staatsinrichting' presenteerde ProDemos tien activerende werkvormen die direct gebruikt kunnen worden in de les. Aan bod kwamen bijvoorbeeld het Grondwetspel, de Geschiedenisquiz en het Pacificatiespel. Huub Kurstjens van het CITO gaf tijdens zijn workshop informatie over de syllabus, de eindtermen en de opbouw van het examen geschiedenis. Daarnaast was er aandacht voor de koppeling van de eindtermen en de vraagstelling. De deelnemers van deze workshop onderzochten wat goede en minder goede vragen waren, uit welk soort vragen het eindexamen 2012 bestond en gingen echt als examenmaker aan de slag (zie kader). Binnen de themalijn 'Meervoudig intelligentie' liet Pauline van Vliet, docente van het Bonhoeffer College te Castricum, zien dat de koloniale geschiedenis van Nederland en Indonesië voor de leerlingen geen 'ver van mijn bed show' is. Van Vliet: 'Je haalt deze geschie-

Docenten gaan als examenmaker aan het werk

Opdracht:

- Zoek een **bron** uit het bronnenboekje behorend bij het examen GLTL 2012 Tijdvak 2.
- Bedenk een **toetsdoel** bij die bron.
- Welke **eindterm** uit het examenprogramma hoort daar bij?
- Maak een opdracht (inleidende zin en vraag) bij de bron. Het moet een **open vraag** zijn op GLTL-examenniveau en op basis van het examenprogramma.
- Maak een **correctievoorschrift** bij de opdracht en geef aan hoeveel **scorepunten** er te behalen zijn en wanneer ze toegekend mogen worden.

*'Ik vond het een geweldige studiedag. Ik heb weer heel veel inspiratie op gedaan!
Zeer waardevol.'*

denis dichterbij door leerlingen interviews te laten houden met betrokkenen, bijvoorbeeld plaatsgenoten die naar Nederlands-Indië moesten tijdens de politionele acties. Ze nemen de interviews op video op en maken een eigen filmpje dat ze kunnen laten zien in de klas. Foto's van toen en spulletjes uit Indonesië betrekken ze bij hun onderzoek. Al dit materiaal vormt de basis voor een tentoonstelling waar jong en oud elkaar ontmoeten.' Jan de Vries, de 150ste deelnemer van de studiedag, had na Maarten van Rossem, Jan Blokker jr. en Frank Westerman de eer om voor de tweede maal de afsluitende lezing te houden en dat deed hij dan ook met een 'interactief spektakel'.

Meer aandacht

Gelukkig staat het initiatief van 'Utrecht' niet op zichzelf. De afgelopen jaren is er meer aandacht gekomen voor het geschiedenisonderwijs in het vmbo. Hogeschool Windesheim organiseerde twee jaar geleden een vmbo-didactiekconferentie. ProDemos heeft het afgelopen jaar een studiemiddag over staatsinrichting voor vmbo-docenten aangeboden en de Hogeschool Rotterdam organiseert komend voorjaar ook een studiedag. Leraar24 maakt een dossier over het vmbo en het mooie vak geschiedenis. Verheugende ontwikkelingen dus. Verheugend is ook de jaarlijkse groei van het aantal vmbo-leerlingen dat kiest voor geschiedenis als examenvak. Dit wordt mede veroorzaakt door de doorstroom van vmbo-tl leerlingen naar havo, de groeiende maatschappelijke belangstelling voor het vak en het nieuwe eindexamenprogramma. Vooral het onderwerp Historisch Overzicht (periode 1900 tot begin van de 21ste eeuw) spreekt de leerlingen zeer aan.

'Zeer grote waardering dat de dag gericht is op het vmbo. Ik heb mij prima vermaakt.'

Op naar 2013

Uit het feedbackformulier: 'Op de dag zelf merk je altijd dat de mensen die bij de organisatie betrokken zijn precies weten waar ze mee bezig zijn. De klantvriendelijkheid is helemaal in orde. Heel plezierig. Organisatie was altijd al goed, inhoudelijk vond ik dit de sterkste studiedag, in vergelijking met de vorige studiedagen.'

Hierbij danken wij Hanneke Tuithof en Iris Bleeker dan ook voor de perfecte organisatie. Inmiddels hebben de organisatoren de studiedag geëvalueerd en staat de examenconferentie van 2013 alweer in de steigers (zie kader). ■

Aankondiging studiedag 2013

In november 2013 staan de drie verrijksdelen centraal: het Midden-Oosten: van het einde van de Tweede Wereldoorlog tot het eerste vredesakkoord (1945-1979), de Sovjet-Unie: van de Russische revolutie tot de Duitse inval in de Sovjet-Unie (1917-1941) en Indonesië: van de Japanse bezetting tot de onafhankelijkheid van Indonesië (1942-1949) en het beeld in de geschiedenisles.

Deelnemers kunnen zich opgeven bij Iris Bleeker: i.bleeker@uu.nl.

Via de nieuwe website

www.uu.nl/geschiedenisendidactiek kunt u de laatste ontwikkelingen volgen. Wilt u dagelijks op de hoogte gehouden worden, volg dan Hanneke Tuithof op Twitter: @hanneketuithof.

David verslaat Goliath, twee keer!

Het Byzantijnse en Perzische rijk verslagen door Arabische volken

Aan het einde van de oudheid waren er twee grootmachten in het Midden-Oosten: het Oost-Romeinse (Byzantijnse) Rijk en het Perzische Rijk. Deze beschavingen werden onder de voet gelopen door Arabische volken, die door Edward Gibbon werden omschreven als strijdvaardig en primitief, uit een woestijnachtig gebied. Hoe was dat mogelijk? Hoe konden woestijnvolken twee omringende grootmachten verslaan en in minder dan veertig jaar een enorm rijk vestigen dat zich uitstreckte over het Arabische Schiereiland, Noord-Afrika en een deel van Anatolië en Perzië?

‘Diplomatieke oplossingen’

16. Het vredesverdrag van 244 tussen Phillipus de Arabier en Sapor I
17. Het vredesverdrag van 298 tussen Diocletianus en Narses
18. Het vredesverdrag van 363 tussen Jovianus en Sapor II
19. Het vredesverdrag van 422 tussen Theodosius II en Bahram V Gur
20. Het vredesverdrag van 562 tussen Justinianus en Chosroes I
21. Het vredesverdrag van 628 tussen Heraclius en Kavad II

Bron: Inhoudsopgave van het boek van Beate Dignas and Engelbert Winter, *Rome en Perzië in de Late Oudheid. Buren en rivalen.* (Bron bewerkt door RB.)

bouwklassen die les krijgen over de oudheid. De les kan ook gebruikt worden voor (havo- en) vwo-brugklassen, mits de tekstbronnen geselecteerd worden op taalgebruik, de vragen goed gestructureerd zijn en meer hulp wordt geboden in het herkennen van de verbanden tussen de bronnen.

Tijdvak

Overgang van de Tijd van Grieken en Romeinen (3000 v. Chr. - 500 n. Chr.) naar de Tijd van monniken en ridders (500-1000).

Lesduur

Ongeveer 75 minuten.

Doelen van de les

De leerlingen kunnen verschillende verklaringen geven voor het feit dat het Byzantijnse en het Perzische Rijk geen stand konden houden tegen expanderende woestijnvolken. De leerlingen kunnen met behulp van informatie uit de (secundaire) bronnen en de verbanden daartussen de verklaringen reconstrueren.

Hoe?

Centraal staat de vraag hoe het kan dat woestijnvolken de grote beschavingen onder de voet liepen

en in een korte tijd een groot rijk opbouwden. Byzantium en Perzië waren in de zevende eeuw al verzwakt. De afzwakking van de grote rijken kende veel oorzaken: continue oorlogsvoering, invallen van andere volken, hongersnoden, interne strubbelingen en onvrede onder de bevolking vanwege religie zijn hiervan enkele voorbeelden. In deze situatie heeft het opkomende Arabische Rijk kunnen profiteren van de ligging (op de grens van deze onderlinge titanenstrijd) en van het nieuwe elan dat de islam bracht.

Met deze les wordt een handzaam overzicht van de oorzaken van de opkomst van de Arabische volken geboden. Hieronder staat één voorbeeld uitgewerkt van vragen die bij de bronnen kunnen worden gesteld. De overige vragen staan in het lesplan op de website van Kleio.

Stel als docent vragen aan de bronnen waardoor de leerlingen gedwongen worden na te denken over de relatie tussen de Byzantijnen en Perzen. Hiervoor moeten ze eerst een idee hebben wie de Perzen waren. Naast de achtergrondinformatie in de les kunnen de vragen hiernaast hierbij helpen.

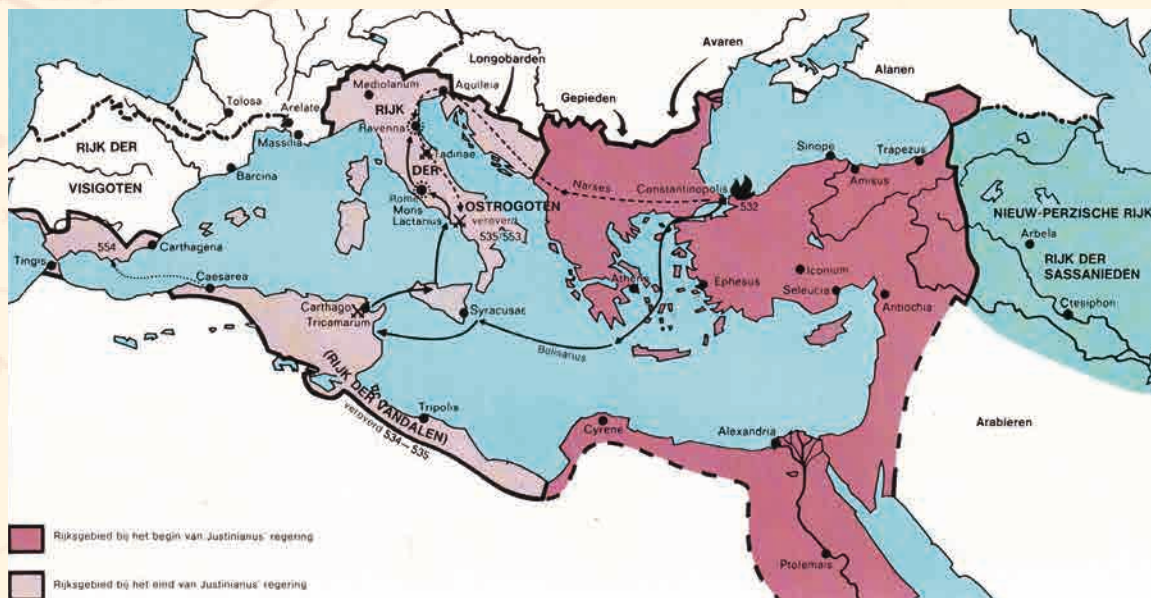
Bron 1

Wat?

De leerlingen geven een verklaring voor de opkomst van een nieuw (islamitisch) rijk aan het begin van de middeleeuwen, dat geografisch gezien tussen twee grote beschavingen in ligt. Het beeld dat van de oude rijken ontstaat, is dat ze niet meer zo sterk zijn als ze misschien wel lijken. Bij dit artikel horen meer bronnen die via internet te verkrijgen zijn.

Voor wie?

De les is geschikt voor de boven-

Robert Boonstra is docent geschiedenis aan CH Windesheim en redacteur van Kleio.

Kaart 1, Byzantium en Perzië.

Vragen bij kaarten 1 en 2 en bron 1.

- 1 Welke twee grote rijken zie je op kaart 1?
- 2 Bekijk de beide kaarten. Wat kun je over de kenmerken van de rijken zeggen?
- 3 Wat weet je over het linker rijk? (Kracht, sterke en zwakke punten.)
- 4 Bekijk bron 1. Wat kun je zeggen over de relatie tussen de twee rijken?
- 5 Bekijk nogmaals bron 1 (deze vraag wordt in de les op internet met andere bronnen gecombineerd) en kijk naar de grootte van de rijken op kaart 1. Wat kun je, op basis van wat je weet over het westelijke rijk, ook zeggen over het Perzische Rijk? (Kracht, sterkte etc.)

- 6 Wat kun je aan de hand van kaart 2 zeggen over de relatie tussen de twee rijken?
- 7 Kijk nog eens naar bron 1 en kaart 2. Welke problemen zullen de rijken hebben ervaren? (Wat gebeurde er in geval van oorlog?)
- 8 Bekijk 'Arabia' op kaart 2. Verschillende volken in dit gebied profiteerden van de oorlogen tussen de Romeinen (Byzantijnen) en de Perzen. Kun je met behulp van de route op kaart 2 een reden bedenken hoe ze beter van de oorlogen zouden kunnen zijn geworden?

Met deze bronnen ontstaat een beeld van twee machten die veel oorlogen voeren, maar ook economische banden hebben.

Wat gebeurt er als de Byzantijnen de Zijderoute niet meer kunnen gebruiken? Naar welke gebieden wijken ze uit? De gegevens uit deze bronnen worden gekoppeld aan bronnen over de ontwikkeling van de Arabische volken die bij het conflict tussen de Romeinen en Perzen betrokken raakten (als handelspartners en bondgenoten), en daardoor 'in de vaart der volkeren' werden meegenomen.

Wat levert het op?

Door vragen te stellen over de bronnen en de relatie tussen de bronnen aan te geven wordt een beeld gevormd van de toestand van het Byzantijnse en het Perzische rijk ten tijde van de opkomst van de islam. Leerlingen zien dat verschillende oorzaken een gebeurtenis of ontwikkeling in de hand kunnen werken. We hebben het over multi-causaliteit, bedoelde en onbedoelde gevolgen, lange en korte termijnontwikkelingen en over de afweging van de onderlinge relaties. ■

Kaart 2, de Zijderoute. De rode lijn is de oude handelsroute waarover luxegoederen als zijde, edelstenen, kruiden, verfstoffen en spiegels werden vervoerd.

De uitgewerkte les met opdrachten en de rest van de bronnen vindt u op de website www.vgnkleio.nl

Wir haben es nicht gewusst.

Berichten over de Holocaust gaan voorstellingsvermogen te boven

Al in 1942 bracht de Poolse verzetsman Jan Karski berichten over grootschalige moordpartijen op Joden onder de aandacht van wereldleiders. Churchill en Roosevelt zagen de ernst van de omvang en werkwijze er niet direct van in. Uit oorlogsdagboeken van gewone Nederlanders blijkt hetzelfde.

Daan Schuijt is hoofdredacteur van Kleio.

In een parkje tegenover het Witte Huis staat het standbeeld van Tadeusz Kościuszko. Hij was de verslagen held van de Poolse onafhankelijkheidsstrijd tegen de Russen in 1794 en vocht met de Amerikanen om zelfbestuur tegen de Engelsen. Vlak nadat Jan Karski in juni 1943 bij de Amerikaanse president Roosevelt verslag had gedaan over het lot en verzet van het Poolse volk zat hij in dat parkje naar het standbeeld te kijken. Karski was de eerste die namens de Poolse ondergrondse bij de geallieerden in de openbaarheid trad. De snelle nederlaag in 1939 en het voor

de buitenwereld onzichtbare verzet, tastten het aanzien van de Poolse politici in ballingschap behoorlijk aan. Vergeleken met de Russen staken de offers die de Poolse burgerbevolking moest brengen schril af. Roosevelt hoorde Karski welwillend aan en was oprecht geïnteresseerd, maar zegde weinig toe. Op de conferentie van Teheran (1943) bezegelden de geallieerden het lot van Polen als de oorlog afgelopen zou zijn. Het land bleek weinig meer dan wisselgeld dat aan Stalin werd geschonken als excuus voor het uitblijven van een tweede front.

Nooit gecapituleerd

In *Mijn bericht aan de wereld* laat Karski zien dat de Poolse bevolking ondanks het keiharde naziregime haar trots probeerde te behouden en pertinent weigerde toe te geven aan de terreur. De Poolse regering gaf zich nooit formeel over aan de Duitsers en zag hun aanwezigheid dan ook als onwettig. Overheidsinstanties voegden zich niet naar de eisen van de bezetter: de Duitsers moesten er zelf maar ambtenaren neerzetten, of een beroep doen op de Volksduitsers.

De Polen bleven hun eigen land zo goed en zo kwaad als het ging zelf besturen. Er was een ondergronds parlement, er was een regering en het leger werd via tussenpersonen vanuit het buitenland aangestuurd. In Polen kreeg het leger vaak steun van het actieve verzet dat in de loop van de oorlog een geoliede, centraal geleide organisatie werd. Karski was vanaf het begin betrokken bij de ondergrondse en werd een van de belangrijkste verbindingsmannen tussen de verschillende onderdelen. Eenmaal ontdekte de Gestapo hem en werd hij gemarteld, maar Karski wist te ontsnappen. Later aanschouwde hij met eigen ogen hoe twee jongens van de Hitlerjugend in het getto van Warschau zichzelf vermaakten met het schieten op Joden alsof ze op de kermis in een schietkraam waren. ►

- Jan Karski, *Mijn bericht aan de wereld* (Cossee, Amsterdam, 2011), 494 blz. Vanaf € 17,50
- Bart van der Boom *'Wij weten niets van hun lot' Gewone Nederlanders en de Holocaust* (Boom, Amsterdam, 2012), 535 blz. € 29,90

Of toch?

Een Joodse familie op het sportcomplex op het Amsterdamse Olympiaplein, in afwachting van deportatie naar kamp Westerbork. 20 juni 1943.

Standbeeld van Jan Karski in Kielce, Polen.

Vermomd als Oekraïense bewaker maakte hij de verschrikkingen mee in concentratiekamp Belzec. Karski dicteerde zijn boek in de zomer van 1944 aan een secretaresse in New York. Hij was te bekend geworden om de Poolse ondergrondse nog actief van dienst te kunnen zijn. In zijn boek kon hij niet alle personen en gebeurtenissen exact noemen: dat zou het nog actieve verzet in gevaar brengen. Het was inmiddels Karski's tweede natuur geworden om een boodschap vooral feitelijk en beknopt te houden. De stijl is zakelijk, beeldend en daardoor vrij direct. Karski deed zonder veel omhaal en emoties verslag van wat hij heeft gezien en meegemaakt. In het geval van Karski was de werkelijkheid meestal heftiger dan de verbeelding die zou kunnen maken. Karski was, net als zijn landgenoten, verschrikkelijk gedesillusioneerd in de afloop van de oorlog toen Polen niet over het eigen lot kon beschikken. Gelukkig maakte hij de val

Nederlanders en de Holocaust. Daarin noemt hij het verslag van Karski dat al in december 1942 via de Poolse regering in ballingschap bij de Britse overheid bekend was. Vergeldingsacties tegen de nazi's omwille van de behandeling van de Joden achtten Churchill en Roosevelt in dat stadium van de oorlog niet verstandig: het zou alleen maar leiden tot meer geweld van Duitse zijde. *Wij weten niets van hun lot* gaat in de kern niet over regeringsleiders, maar over gewone mensen. Van der Boom analyseerde 164 dagboeken uit de oorlogsjaren om na te gaan of gewone Nederlanders iets wisten over de Holocaust. Een van de dagboeken werd bijgehouden door D. van der Drift. Hij woonde en werkte in Amsterdam en was rond de vijftig toen de oorlog uitbrak. Op 11 november 1941 schreef hij: 'Zoo zijn er uit A'dam reeds ± 600 tot 900 jonge Joodsche mannen ten offer gevallen aan de moordlust van de Hitlerkliek.' In de zomer van 1942 had hij al meer gehoord over het lot van de Joden: 'Men zegt zelfs, dat Hitler heeft toegezegd dat hij alle Joden in Duitsland en de bezette gebieden zou uitroeien, alvorens Duitschland deze oorlog als verloren zou beschouwen. In hoeverre deze mededeeling waar is, weet ik niet. Maar dat hij er toe in staat is, bewijzen de feiten.' Later in

de oorlog berichtte hij nog over een klein Joods kindje dat op transport met het hoofd tegen een treinwagon werd doodgeslagen.

Zeker weten?

Wist Van der Drift daarmee van de Holocaust? Zowel 'weten' als 'Holocaust' zijn in dit verband moeilijk te hanteren begrippen. Iets 'weten' draagt zekerheid in zich mee, terwijl dat in oorlogstijd juist ontbrak. Betrouwbare informatie over het verloop van de oorlog was moeilijk te krijgen. De officiële kanalen waren gelijkgeschakeld, de berichten die via de illegale pers verspreid werden, konden niet goed gecontroleerd worden. Tewerkgestelden vertelden bij thuiskomst over wat ze hadden gezien, evenals spoorwegbeambten of medewerkers van banken en verzekeringsmaatschappijen die zich met de achtergelaten bezittingen van de weggevoerde Joden bezighielden. Uit de berichten en omstandigheden bleken de dagboekenschrijvers, zoals Van der Drift, zich wel een voorstelling van het lot van de Joden te kunnen maken. De precieze omvang en methode bleven echter onduidelijk. Het lezen van de dagboekfragmenten geeft een ongemakkelijk gevoel. Het is een vreemd soort ironie dat het achteraf nauwelijks voor te stellen is dat tijdens de oorlog de omvang van de Holocaust onvoorstelbaar was. Van der Boom toont dat echter overtuigend aan in zijn boek. Hij plaatst zijn onderzoek in een breder perspectief van studies naar dit onderwerp (bijvoorbeeld Walter Laqueur's *The Terrible Secret: Suppression of the Truth about Hitler's 'Final Solution'*) en gebruikt zijn bronnen vervolgens om stap voor stap dichterbij het antwoord te komen op de vraag wat men tijdens de oorlog in Nederland wist, kon weten en wilde weten van het lot van de Joden. ■

'De werkelijkheid was meestal heftiger dan de verbeelding die zou kunnen maken'

van de muur nog mee, zij het van afstand. Karski was vanaf de jaren vijftig hoogleraar aan de Georgetown universiteit in Washington (Bill Clinton liep ooit colleges bij hem). Wellicht dacht Karski in 1989 nog even terug aan dat parkje in Washington. Uiteindelijk heeft Kościuszko toch gekregen wat hem toekwam.

Buitenwereld

Het niet kunnen of willen bevatten maakt het, zeker achteraf, lastig om vast te stellen wat de buitenwereld nu werkelijk wist over de Holocaust. Bart van der Boom won de Libris Geschiedenisprijs 2012 met *'Wij weten niets van hun lot'*, *Gewone*

Tweede Kamer
DER STATEN-GENERAAL

De Tweede Kamer in de klas

Hoe leg je democratie en politiek uit in de klas? Door in debat te gaan. De Tweede Kamer organiseert gratis workshops voor docenten geschiedenis en maatschappijleer. Tijdens de workshop getiteld 'Kamerdebat in de klas' krijgt u een rondleiding door het parlamentsgebouw en gaat u aan de slag met de debatvorm zoals die in de Tweede Kamer wordt gehanteerd. Deze debatvorm kunt u in uw eigen lessen gebruiken om leerlingen spelenderwijs duidelijk te maken wat democratie inhoudt en hoe politiek werkt

Kijk voor meer informatie en de beschikbare data op www.tweedekamer.nl > Voor het onderwijs > Kamerdebat in de klas.

Wilt u zich aanmelden? Mail dan naar debatteren@tweedekamer.nl.

Bronnen langs de meetlat

Een instrument voor het analyseren van tekstuele bronnen

Tekstuele bronnen vormen een vast onderdeel van het examen geschiedenis op het havo en vwo.

Logisch is het dan ook dat in alle examenkaternen aandacht besteed wordt aan het analyseren van primaire tekstbronnen. Deze aandacht is echter gefragmenteerd en ze wordt gedeeld met vragen en opdrachten over de stof en andere typen bronnen. Daarom enkele handreikingen om goede tekstbronnen te selecteren en leerlingen ermee te laten werken.

Rémi Hartel is leraar-opleider aan de Hogeschool Arnhem en Nijmegen.

In mijn overtuiging mag er meer aandacht aan (langere) tekstbronnen worden besteed, omdat een groot deel van de punten op het examen daarop gebaseerd is. Grotere primaire tekstbronnen bieden meer ruimte voor een grondigere behandeling van de examenstof, bieden meer houvast voor het aanleren van de specifieke historische structuurbegrippen en bieden meer historische context, waardoor de (examen)stof beter beklijft. Dit kan natuurlijk alleen maar als er geschikte bronnen zijn geselecteerd en als er met een structureel terugkerende didactiek wordt gewerkt. In deze bijdrage geef ik hier enkele handreikingen voor.

Eindcijfer

Een korte analyse van examens van afgelopen vijf jaar (zowel eerste als tweede tijdvak) laat zien dat van alle te behalen punten per examen gemiddeld ongeveer *een derde* te verdienen valt met het juist analyseren van tekstuele primaire bronnen. Een groot deel van het eindcijfer hangt er dus vanaf.

Een vraag die hier vanzelfsprekend op volgt, is welke analyse er dan moet worden gemaakt?

‘Een groot deel van het eindcijfer hangt af van het juist analyseren van tekstuele primaire bronnen’

Op welk niveau hebben de samenstellers van het CSE geschiedenis afgelopen jaren hun tekstanalyse-vragen gesteld? Hoewel een grondiger onderzoek gewenst is, kan ik al wel twee opvallende zaken noemen uit de examens havo en vwo van de afgelopen vijf jaren. Ten eerste is er in elk examen ten minste één opgave bij die concreet vraagt naar de bruikbaarheid van tekstuele bronnen. En ten tweede valt op dat ongeveer de helft van

de vragen over tekstuele (primaire) bronnen direct betrekking heeft op de conclusie die je uit de bron kunt trekken. Bij deze laatste observatie kun je denken aan formuleringen als ‘ondersteunt de bron deze conclusie?’, ‘geef dit aan met twee voorbeelden uit de tekst’, of ‘deze bron bevat kritiek op... licht dit met twee voorbeelden uit de tekst toe’ of ‘welke van de volgende uitspraken passen bij bron...’ waarbij er mogelijke conclusies gegeven worden.

In de beperkte tijd die ons nog rest tot het examen, is het wenselijk om doelgericht te werk te gaan. Dat betekent in de voorbereiding in ieder geval expliciet aandacht besteden aan primaire tekstbronnen. Daarbij leg je dan de focus op de specifieke historische structuurbegrippen, met name op betrouwbaarheid en bruikbaarheid. Daarnaast besteed je ook aandacht aan het trekken van conclusies aan de hand van de verschillende primaire tekstbronnen.

Meetlat

Aan de hand van een simpel hulpmiddel kunnen we snel aan de slag. We hebben twee dingen nodig: een goede primaire (tekst)bron en een zogenaamde meetlat. Een meetlat is in wezen niets anders dan een apart lijstje van het formaat boekenlegger met belangrijke (structuur)begrippen die je kunt gebruiken in de te analyseren bron (zie voorbeeld). Je legt letterlijk de meetlat naast de bron en laat leerlingen de bron toetsen op de ‘criteria’ die op de meetlat staan. Hoe gaat dit in zijn werk? Afhankelijk van de doelstelling van je les zul je allereerst moeten kiezen voor een type meetlat. De meetlat voor historische structuurbegrippen laat de leerlingen vooral kijken naar de bruikbaarheid en betrouwbaarheid van de bron of laat leerlingen nadenken over de plek

van de bron in een (grotere) ontwikkeling. Leg je in de les liever de nadruk op historisch inhoudelijke doelstellingen, dan kun je een meetlat kiezen die daar op ingaat. Binnen die 'inhoudelijke meetlatten' kun je nog onderscheid maken tussen verschillende categorieën. Denk aan economie, politiek, mentaliteit, religie etc. Het voorbeeld dat ik hier laat zien, is afgestemd op het komende eindexamen.

De meetlatten en de bronnen zijn gericht op de burgerrechtenstrijd in de VS van na de Tweede Wereldoorlog tot 1965, de grens die de examencommissie zelf stelt.

Hoewel ik aanraad elke leerling een eigen setje meetlatten te verschaffen, ben ik ervan uit gegaan dat het in de klas werken met de bronnen en meetlatten in principe met groepen van twee of drie leerlingen gedaan wordt. Discussie is een belangrijk onderdeel van de werkvorm.

Historische Structuurbegrippen

Leg telkens je antwoord uit met aanwijzingen uit de bron.

1. Hoe past deze bron bij continuïteit?
2. Hoe past deze bron bij discontinuïteit?
3. Waarvan zou de bron een oorzaak zijn?
4. Waarvan zou de bron een gevolg zijn?
5. Welke factoren van belemmering zie je?
6. Welke factoren zie je die het proces helpen?

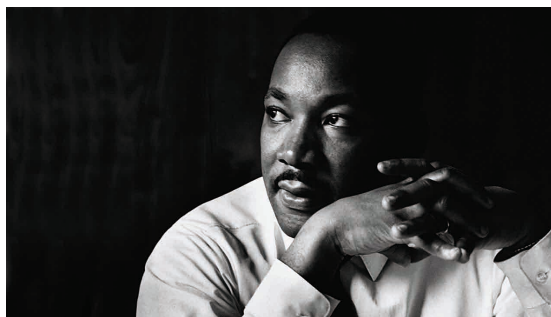
Betrouwbaarheid:

- a. Wat is de herkomst van de bron?
- b. Welke achtergrond heeft de schrijver?
- c. Met welke bedoeling is de bron geschreven?
- d. Wanneer is de bron geschreven?
- e. Welke mening(en) haal je uit de tekst?

Bruikbaarheid:

Welke onderzoeksvraag betreft het en 'valt' de bron hier binnen?

In hoeverre (en waarvoor) is deze bron representatief of uniek?

Martin Luther King

Eindelijk desegregatie. Martin Luther King Jr.

Na een lange juridische strijd, terwijl de boycot gewoon doorging, sprak het Hoger Gerechtshof zich op 13 november 1956 uit: segregatie in bussen in Montgomery is tegen de grondwet. Het zou nog tot 21 december duren voordat de beslissing zou gaan gelden. Een fragment uit *Stride Toward Freedom: The Montgomery Story*.

Enkele specifieke suggesties:

- 1) De buschauffeur heeft de leiding over de bus en is verteld de wet te handhaven. U mag verwachten dat hij u zal helpen bij het plaatsnemen van een vrije zitplaats.
- 2) Gaat niet expres naast een blank persoon zitten, tenzij er geen andere vrije plaatsen zijn.
- 3) Wanneer u plaatsneemt naast een andere passagier, blank of zwart, zegt u 'Mag ik?' of 'Excuseer'. Dit is algemene beleefdheid.
- 4) Wanneer u uitgescholden wordt, scheldt niet terug. Wanneer geduwd, duw niet terug en wanneer geslagen, slaat niet terug. Echter, draag te allen tijde liefde en goede wil uit.
- 5) In geval van een incident, spreekt zo min mogelijk en altijd op zachte toon. Staat niet op maar blijft zitten! Geeft alle serieuze incidenten door aan de buschauffeur.
- 6) Probeert de eerste dagen met een vriend in wiens geweldloosheid u vertrouwt te reizen per bus. U kunt elkaar ondersteunen met een blik of gebed.
- 7) Wanneer een ander aangevallen wordt, staat niet op om hem te helpen, maar bidt voor de aanvaller en gebruik morele en spirituele kracht om de strijd voor rechtvaardigheid voort te zetten.
- 8) Afhankelijk van uw eigen kunnen en persoonlijkheid, weest niet bevreesd met nieuwe en creatieve technieken te experimenteren om verzoening en maatschappelijke verandering te bereiken.
- 9) Als u denkt het niet aan te kunnen, loopt dan een week of twee. Wij hebben vertrouwen in onze mensheid. God zegent u allen!

Voorbeeld met structuurbegrippen

Cruciaal zijn de bronnen die je kiest, legio de mogelijkheden als je meerdere bronnen gebruikt, tegelijk of na elkaar, telkens afhankelijk van het leerdoel van de opdracht. In het voorbeeld is een bron van Martin Luther King jr. gebruikt. Het is een fragment uit de optekening (in 1958) van de *Montgomery bus boycott* van 1956. Hierin doet MLK verslag van suggesties die hij gaf aan zwarte Amerikanen over hoe ze zich zouden moeten gedragen in bussen, vooruitlopend op de afschaffing van de segregatie in bussen en dus op het succes van de boycot.

Eerst gebruiken de leerlingen de meetlat van de historische structuurbegrippen. Het meest voor de hand liggende is simpelweg de vragen volgen. Vraag 1 gaat over een verband met continuïteit. Leerlingen kunnen stellen dat ►

deze bron dit laat zien, omdat hij, bekeken met wat meer afstand, onderdeel vormt van het emancipatieproces van de zwarte Amerikaanse bevolkingsgroep. Dit lijkt een open deur, maar veronderstelt wel enige kennis van zaken en abstractievermogen. Meer op de bron toegespitst kunnen leerlingen komen met antwoorden waaruit blijkt dat de suggesties van MLK aanwijzingen zijn voor goed gedrag van zwarte Amerikanen, omdat de blanken zich waarschijnlijk niet zullen gaan aanpassen uit zichzelf, zoals ze nog nooit gedaan hebben. Of men kan stellen dat MLK precies volgens zijn denkbeelden over geweldloosheid te werk gaat, zoals zijn motto was en waar dit niet vanaf wijkt.

Als voorbeeld van discontinuïteit kunnen leerlingen antwoorden dat deze aanwijzingen alleen kunnen worden gegeven als er een doorbraak is gekomen in het proces tegen de segregatie. En bij nieuwe omstandigheden horen wellicht enige wenken over toepasselijk gedrag. Zo zie je dat er alleen al bij de eerste twee vragen een redelijke aanspraak wordt gemaakt op de analytische vermogens van de leerlingen. Met de resterende vragen is dit niet

anders. Bij vraag 5 en 6 gaat het over factoren van belemmering en bevordering. Hierbij zullen de leerlingen ten eerste een proces moeten noemen en ten tweede perspectief moeten kiezen. De vraag hierbij is dan hoe direct of indirect je bij de bron blijft.

De betrouwbaarheid duiden van deze bron vraagt ook om een goede lezing van het bijschrift, dat ook tot de bron behoort. In dit geval is het niet lastig om hier een oordeel over te geven, als je het doel van de bron voor ogen hebt. Aangezien het aansporingen zijn voor de zwarte bevolking om zich geweldloos en niet provocatief te gedragen naar blanken, zal er weinig reden zijn tot onbetrouwbaarheid, hoogstens kan men twijfels hebben over de representativiteit, omdat we niet weten op welke schaal deze aanwijzingen zijn verspreid (door MLK). De bruikbaarheid van een bron bepalen is lastig voor te bereiden. Je kunt niet weten voor welke onderzoeksvraag gekozen wordt. Vandaar dat we het hier moeten omdraaien. Laat leerlingen zelf een geschikte onderzoeksvraag formuleren waar de bron bruikbaar voor zou zijn. Hierdoor oefenen leerlingen wel met het mechanisme.

In wezen richten al deze vragen zich op het in context kunnen zetten van de bron om vanuit die context een conclusie aan die bron te kunnen verbinden. En laat dit nu juist datgene zijn wat zo sterk terugkomt in het examen.

Voorbeeld met sleutelbegrippen

Deze meetlat is eenduidiger. De belangrijkste vraag hierbij is telkens: 'Op welke manier kun je de sleutelbegrippen van de meetlat verbinden met de bron en waar in de bron zie je dit dan terug? Ondersteun je antwoord met de bron.' Het is dan erg handig om een prioritering te laten maken. 'Welke drie begrippen kun je het directst verbinden met de bron?' In het voorbeeld zullen waarschijnlijk de begrippen bus boycot, segregatie en *Civil Rights Movement* naar voren komen. *Civil Rights Act* zou minder direct zijn omdat die wet pas in 1964 werd opgesteld. Als (in)direct gevolg van de bus boycot kan het natuurlijk heel goed. Het gaat hier natuurlijk juist om de discussie, want niet iedereen in de groep komt met dezelfde termen. Door elke keer de bronnen tegen de meetlat van de sleutelbegrippen te leggen (van welke categorie dan ook) herhaalt de leerling deze begrippen en zullen ze beter inslijten. Daarnaast ziet de leerling ook dat het sleutelbegrippen zijn, omdat ze veelvuldig te verbinden zijn met

De werkvorm in een notendop

- Werk in twee- of drietallen.
- Selecteer de juiste bronnen en meetlatten.
- Verdeel de bron(en) eerst en laat de leerlingen hem lezen.
- Zorg voor losse bronnen, zodat ermee geschoven kan worden. Fysiek ordenen stimuleert ook het mentale ordenen en maakt het denken van leerlingen zichtbaar.
- Deel de betreffende meetlat uit.
- Meetlat historische structuurbegrippen:
 - Kies van te voren de vragen die je wilt behandelen.
 - Laat alle antwoorden individueel opschrijven.
 - Laat leerlingen opzoeken wat ze nog niet weten.
 - Laat ze daarna wel gezamenlijk tot een antwoord komen.
 - Nabespreking kan klassikaal of telkens met twee groepjes.
- Meetlat sleutelbegrippen:
 - Hier zijn veel variaties mogelijk.
 - 'Welke begrippen horen bij de bron en waarom?' is de meest voor de hand liggende vraag.
 - Laat ze nadenken over prioritering van die begrippen door tot een gezamenlijk antwoord te komen.
 - Wat leerlingen niet weten laten opzoeken.
 - Varieer met meerdere meetlatten bij een bron.
 - Varieer met meerdere bronnen bij een meetlat.
- Bij de nabespreking letten op de manier waarop leerlingen de bron laten terugkomen in het antwoord.
- Bij voorkeur eindigen met de vraag welke conclusie(s) bij de bron horen.

Sleutelbegrippen burgerrechtenstrijd

- Amendement
- Black Panthers
- Civil Rights Act
- Fair Deal
- Great Society
- Jim Crow Wetten
- NAACP
- New Frontier
- Reconstructie
- Voting Rights Act
- War on Poverty
- Nation of Islam
- Segregatie
- Sharecroppers
- GI Bill
- Little Rock
- Brown vs. Board of Education
- Bus Boycot
- Freedom Rides
- Civil Rights Movement
- Sit-ins
- KKK
- Mars naar Washington

Op welke periode heeft de bron betrekking?
Welke conclusie(s) kun je uit de bron trekken?

de primaire bronnen uit die periode. Met het gebruik van een meetlat weet je zeker dat de leerling de bron inhoudelijk helemaal uitgeplozen heeft en verbanden heeft proberen te leggen waar hij normaliter niet op zou komen. En ook hier geldt, ook al is er geen verband, dus eigenlijk een negatief verband (de bron heeft in het geheel niets met het begrip te maken) dan nog heb je leerwinst: het begrip is herhaald en de context van dat begrip is naast die van de bron gelegd en als niet te verbinden beoordeeld. Het uitsluiten van een criterium versterkt de andere criteria die wel passen, zeker als leerlingen verbanden moeten prioriteren. In dit voorbeeld is gebruikgemaakt van een enkele meetlat met sleutelbegrippen. Als we een meetlat erbij nemen van de categorie 'politiek' dan herhaalt zich het bovenstaande weer, maar dan richten de leerlingen zich heel bewust op de politiek en dan kan (zeker in de nabespreking) de politieke context van deze bron worden uitgelicht. Je geeft in deze oefening meerdere contexten bij een bron. Met het examen voor ogen kun je ook een meetlat

van de categorie 'economie' maken. Een simpele vraag, maar een moeilijke opdracht zou kunnen zijn dat leerlingen de drie categorieën sleutelbegrippen voor zich hebben liggen met de bron, waarbij de passendste meetlat moet worden gekozen. Of waarbij juist moet worden beargumenteerd dat de bron bij alle meetlatten kan horen.

Meerdere bronnen

Het is duidelijk dat alleen al op basis van één bron veel kan worden gedaan. De variaties worden talrijker als je meerdere bronnen uitdeelt. Opdrachten zou je dan kunnen beperken tot het leggen van de bron bij de juiste meetlat of tot welke bron het betrouwbaarst is. Alles hangt af van de kwaliteit van de bronnen. Deze moeten het liefst multi-interpretabel zijn en hiermee discussie uitlokken. Op deze manier kunnen argumenten worden beoordeeld en wordt er een sterk beroep gedaan op de kennis en (opzoek)kunde van de leerling. De bronnen dienen bij voorkeur op verschillende 'schaalniveaus' te zijn. In het voorbeeld met Martin Luther King betreft het interviews, (presidentiële) toespraken, verspreide pamfletten, ingezonden brieven, conferentieverslagen etc. Zo krijgen de sleutelbegrippen meer context en zie je dat zaken die landelijk (federaal) spelen, burgers ook persoonlijk raken. Wat in wezen een simpel instrument is, kan, mits goed en regelmatig ingezet, een krachtige tool worden in de voorbereiding op (bijvoorbeeld) het examen. ■

Literatuur

Goede bronnen bij dit onderdeel van het eindexamen vindt u in:

- Clayborne Carson (eds.), *The eyes on the prize civil rights reader. Documents, speeches and firsthand accounts from the black freedom struggle* (1954 – 1990) Penguin rev. (Boston 1990)
- P. L. Levy, *Let freedom ring. A documentary history of the modern civil rights movement.* (New York 1992)

Dit artikel is geschreven naar aanleiding van twee workshops die zijn gegeven in Nijmegen en Rotterdam in het kader van de CE-nascholing 'De Verenigde Staten en hun Federale overheid 1865 – 1965'. Op de website www.vgnkleio.nl is het lesmateriaal te downloaden met dertien zeer bruikbare primaire bronteksten om meteen mee aan de slag te gaan. Daarnaast kun je de meetlatten naar hartenlust aanpassen, afhankelijk van de termen die voor een bepaalde les van belang zijn of voor een bepaald hoofdstuk.

Roen van der Geest

Dit is het lokaal van Roen van der Geest, docent geschiedenis aan het Rijnlands Lyceum in Oegstgeest. Hij geeft dit jaar les aan een brugklas en een tweede klas (beide gemengd havo en vwo), 3-atheneum, 3- en 4-havo en 4-, 5- en 6-vwo.

Sikkel

Als de vlag van de Sovjet-Unie tijdens de lessen ter sprake komt, blijkt dat leerlingen vaak niet weten wat een sikkel is. De hamer kennen ze wel maar de sikkel niet. Op de vlooiemarkt op het Waterlooplein in Amsterdam heb ik ooit eens eentje gekocht. Als ik weet dat de vlag in de les besproken wordt, heb ik hem in de la liggen om te laten zien. Dan onthouden leerlingen dat voor de rest van hun leven.

Het geschiedenisonderwijs dat ik vroeger als leerling kreeg, was verhalend. Je had een boek met zwart-wit plaatjes. De docent deed de rest. Hier in de les ligt de nadruk meer op het zelf ontdekken door de leerling. We gebruiken de geschiedenismethode Sprekend Verleden. Ik begin in de brugklas altijd met de vraag: Hoe kan het verleden spreken? Kun je elf dingen bedenken waaruit blijkt dat het verleden spreekt? Ik hoop dat leerlingen dan met eigen voorbeelden komen. Waar het uiteindelijk om draait is dat leerlingen leren zelf na te denken, op onderzoek durven uit te gaan en kritische vragen leren stellen.

Matroesjka

Deze matroesjka heeft een leerling uit 5-vwo vorig jaar uit Moskou voor mij meegenomen. Ik wilde graag een matroesjka met de Russische leiders. Als we het over Rusland hebben, laat ik dit ook even zien. Dan komen de Russische leiders wat meer tot leven.

Oude documenten

Begin jaren '80 was ik met mijn vriendin aan het wandelen in Frankrijk. Toen we in een klein dorpje bij een echtpaar logeerden, vertelde ik dat ik beginnend leraar was. De man zei dat hij ooit een zak oude documenten had gekregen van de plaatselijke notaris. Ik kreeg een paar stukken mee uit die zak. Het oudste is uit 1669. Ik laat ze in de klas zien. De leerlingen voelen en ruiken het papier van toen en samen met de klas proberen we er iets uit af te leiden. Inclusief dat de muizen eraan gezeten hebben.

Serie De Oorlog

Tegenwoordig heeft elk lokaal een beamer. Dat biedt een schat aan mogelijkheden. Ik gebruik het digibord bij ons lesboek, maar daarnaast laat ik bijvoorbeeld in de derde klas een aflevering van *De Oorlog* zien. Wat ik zo goed vind aan die serie is dat ze naar de locatie gaan en laten zien wat daar in is gebeurd. In de aflevering 'De wraak van Duitsland' laat presentator Rob Trip, beginnend in de beroemde treinwagon van Compiègne, in ruim een half uur zien hoe de Tweede Wereldoorlog eraan komt vanaf het Verdrag van Versailles. Hij eindigt in diezelfde wagon wanneer Frankrijk in 1940 capituleert voor Hitler.

Leerlingen weten vaak niet wat een sikkkel is'

De chronologische illusie

Het nut van het Tien Tijdvakken-model voor tijdsbesef

Het eerste lustrum is een feit: al vijf jaar werken wij als geschiedenisdocenten met het Tien Tijdvakken-model, bedacht door Piet de Rooy. Over twee jaar zal ook het eindexamen op dit model worden gebaseerd. Deze nieuwe opzet is vooral bedoeld om leerlingen in staat te stellen zich beter in de tijd te oriënteren. Ook op de langere termijn. Is de nieuwe aanpak in dat opzicht een verbetering? Arie Wilschut meent van wel. Greetje de Vries heeft daar enkele kritische kanttekeningen bij.

Greetje de Vries is voorzitter van de commissie havo/vwo van de VGN. Dit is het eerste deel van een serie.

In het rapport van de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming (SLO, 2001), alias de commissie-De Rooy, wordt ‘historisch besef’ genoemd als het doel van het geschiedenisonderwijs. Uit de uitleg die op deze opmerking volgt blijkt dat historisch besef iets tamelijk ingewikkelds is. Het rapport: ‘Het zich voortdurend realiseren dat de mens en alle door hem tot stand gebrachte instellingen en samenlevingsvormen in de tijd bestaan, dat zij een herkomst en een toekomst hebben en dat zij niet stabiel, onveranderlijk of onvoorwaardelijk zijn. Historisch besef is dus meer dan alleen kennis van het verleden; het omvat ook de samenhang tussen de interpretatie van het verleden, het begrijpen van het heden en het perspectief op de toekomst.’ Om dit te kunnen dienen leerlingen zich bepaalde ‘hogere vaardigheden’ meester te maken, waarmee zij de oriëntatiekennis te lijf moeten en waardoor zij historisch besef ontwikkelen. Het rapport waarschuwt dat wij niet de fout

ook, vandaar dat zij een aansprekend model ontwikkelde dat wij nu allemaal kennen als de Tien Tijdvakken met een longitudinale opzet, waarbij de kinderen al in het basisonderwijs met de tijdvakken kennismaken en er in het voortgezet onderwijs in twee cycli (onderbouw en bovenbouw) nog tweemaal doorheen moeten worden geloodst: het concentrische leerplan. Hier zijn we inmiddels druk mee bezig. De vraag is alleen wel: doen we dat op de goede manier? En werkt het? Want de didactische handreikingen van de commissie-De Rooy bleven beperkt tot de logootjes (tempel, helm guillotine, tank, etc.) die aan elk tijdvak werden gehangen en die wat de commissie betreft overal terugkomen, tot in de musea. Voor zover mij bekend is dat laatste niet overgenomen, althans niet door de musea die het laatste decennium wel open waren.

Onderzoek Wilschut

Maar nu is er het bijzonder leeswaardige boek van Arie Wilschut, verbonden aan het Instituut voor Geschiedenis Didactiek (IVGD). Wilschut wil in zijn proefschrift *Beelden van de Tijd* de rol van historisch tijdsbewustzijn bij het leren van geschiedenis onderzoeken. Hij hanteert hierbij een iets handzamer omschrijving van het begrip ‘historisch besef’, die hij ontleent aan J.G.A. Pocock. Deze stelt dat een belangrijke voorwaarde voor historisch besef is, dat ‘de relatie tussen heden en verleden als problematisch wordt beschouwd en dat er (dus) besef is van discontinuïteit’ (Wilschut, ►

‘De didactische handreikingen van de commissie De Rooy bleven beperkt tot de logootjes die aan elk tijdvak werden gehangen en die overal terugkomen’

moeten maken ‘historisch besef’ en ‘chronologisch besef’ of tijdsbesef te verwarren. Dat is niet hetzelfde. Chronologisch besef is wel een voorwaarde om historisch besef te kunnen ontwikkelen. Dat dit alles geen geringe opgave is realiseerde de commissie-De Rooy zich

55). In de westerse wereld bestaat dit besef sinds de achttiende eeuw, toen de samenleving met ingrijpende veranderingsprocessen als de industriële en democratische revoluties werd geconfronteerd. Voor die tijd werd 'de tijd' veel meer als een continuüm ervaren, net zoals dat in primitieve samenlevingen het geval was en mogelijk hier en daar nog is. In dergelijke situaties volstaat een cyclische indeling van de tijd, zoals deze zich dagelijks en in seizoenen aan ons voordoet. Het menselijke brein is mogelijk ook beter toegerust om 'tijd' in cycli waar te nemen en te onthouden. Maar sinds de achttiende eeuw moeten wij dus ook een lineair, rekenkundig en chronologisch beeld van de tijd ontwikkelen.

Kunstmatig denken

Wilschut houdt zich onder andere bezig met de leerpsychologische kanten van deze problematiek: hoe makkelijk is het voor kinderen om dit chronologisch besef te ontwikkelen, immers volgens de commissie De Rooy een voorwaarde voor de ontwikkeling van historisch besef. Zijn conclusie is dat 'de historische tijdservaring misschien wel een vreemde buitencategorie is, een kunstmatige manier van denken over tijd' (Wilschut, 81). In niet-westerse culturen met orale tradities, waar het referentiekader over het verleden moet

dat een lineair, rekenkundig en chronologisch beeld vormen van het verleden in feite wezensvreemd aan ons is. Willen we het toch, dan moet het worden *aangeleerd*. Dat doen we natuurlijk ook. We halen bij les één linialen uit de kast en laten de kinderen fröbelen met tijdbalken en bij les twee voegen we daar de negatieve getallen aan toe, want de geschiedenis begint nu eenmaal voor Christus. We handelen daarmee geheel in de geest van de commissie-De Rooy, die zelfs bij het basisonderwijs de linialen al uit de kast wil halen. Nee, zegt Wilschut, niet doen, is te moeilijk, te abstract. Het zegt de leerlingen te weinig, zo'n balk met getallen. Daarmee wordt de oriëntatie van leerlingen in de tijd niet bevorderd.

Bescheiden experiment

Hoe moet het dan wel? Wilschut heeft een bescheiden experiment uitgevoerd. In een aantal vergelijkbare klassen op scholen verspreid door het land heeft hij op twee verschillende manieren het 'historische geheugen' van leerlingen getest. Via de chronologische methode (rijtjes gebeurtenissen met jaartallen) en via de beeldend-associatieve methode: een tijdsin-

'We halen bij les één linialen uit de kast en laten de kinderen fröbelen met tijdbalken'

worden afgeleid van wat oudere generaties er nog over te berde kunnen brengen, beslaat een 'herinnerd verleden' in het collectieve geheugen van een bevolking een tijdsspanne van tussen de 50 en 150 jaar, afhankelijk uiteraard van de leeftijd die men weet te bereiken. Alles wat daarvoor ligt noemt men 'lang, lang geleden'. Hoe lang? Geen idee. Hoe lang tot de begintijd of mythische tijd of tijd van de goden? Ook geen idee.

Ik moet zeggen dat dit inderdaad beelden oproept van havo-4 klassen, waar ik tegenwoordig het gebruik van het woordje 'vroeger' verbied omdat ik een specifiekere tijdsaanduiding wil horen of lezen. Wilschuts stelling is

deling die veel weg heeft van het Tien Tijdvakken-model en waar dus periodes worden onderscheiden op basis van een kenmerkende benaming en de tijdsindeling via jaartallen secundair is.

De leerlingen kregen een les over de geschiedenis van Aruba. Dit onderwerp was gekozen omdat niemand er iets van af weet en je het zó beperkt kunt houden dat je in één les een aantal eeuwen kunt behandelen. De les behelsde een PowerPoint-presentatie over 'Aruba door de eeuwen heen' met enige uitleg. Daarna kregen de leerlingen een samenvatting mee. De ene helft kreeg een samenvatting traditioneel geordend in eeuwen met jaartallen en gebeurtenissen, de ander helft kreeg een samenvatting waarbij de stof was geordend in periodes als 'Tijd van de Indianen' (tot ca. 1500), 'Tijd van het nutteloze eiland' (ca. 1500-1600), 'Tijd van het goud' (ca. 1800-1900), 'Tijd van de olie' (ca. 1900-1980), enz. De samenvatting op basis van jaartallen en eeuwen was vrij gedetailleerd en zag er saai uit. De samenvatting op basis van de tijdvakken was globaler, meer op sfeer gericht dan op feitelijkheden en voorzien van illustraties. Het onderzoek voldeed keurig aan alle eisen met voormetingen en nametingen, standaarddeviaties en noem maar op. Voor en na de Arubales kregen de leerlingen een toetsje waarin zij gebeurtenissen in het juiste tijdvak moesten plaatsen. Het toetsje werd uiteindelijk door de groep die de 'leuke' samenvatting had gekregen beter gemaakt. Bij dit deel van het onderzoek waren alleen de toetsresultaten betrokken van de leerlingen die hadden aangegeven thuis de samenvatting te hebben bekeken.

Lijstjes de deur uit

Dit onderzoek betekent volgens Wilschut dat de beeldend-associatieve methode meer leerrendement oplevert dan de chronologisch-rekenkundige aanpak. En aangezien de beeldend-associatieve methode vergelijkbaar is met de Tien Tijdvakken van het model-De Rooy, vindt hij tevens dat de nieuwe opzet van het huidige geschiedenisonderwijs nu ook wetenschappelijk kan worden onderbouwd (Wilschut, 143 e.v.)

Met andere woorden: de jaartallenlijstjes de

deur uit en voluit op het orgel met de plaatjes en de associaties, want dat levert meer... ja, wat op? Een beter toetsresultaat waar het gaat om het onthouden van informatie? Een betere oriëntatie in de tijd? Meer chronologisch besef? Eerst maar even de bewijsvoering van Wilschut. De les over Aruba was geen onderdeel van het curriculum en de toets had voor de leerlingen geen consequenties. Alleen ijverige of geïnteresseerde leerlingen hebben dus thuis naar de samenvatting gekeken. Globaal gekeken, vermoedelijk, niet gestampt. Wat onthoud je dan beter; een globale samenvatting gelardeerd met plaatjes of een suf rijtje

'Voluit op het orgel met de plaatjes en de associaties, want dat levert meer... ja, wat op?'

jaartallen en gebeurtenissen per eeuw gerangschikt? Juist. Had je wél moeten stampen, dan was de keuze misschien anders uitgevallen. Dan het tijdvakken-verhaal. De namen voor de periodes waren ontleend aan de Arubaanse geschiedenis: Tijd van de Indianen, Tijd van het goud, Tijd van de olie, Tijd van het toerisme etc. Het indelen van allerlei gebeurtenissen uit de geschiedenis van Aruba is dan een niet heel erg moeilijke exercitie, al leverden sommigen vragen juist onverwachte problemen op (omdat een gebeurtenis waarbij een Indianenhoofdman betrokken was juist niet in de Tijd van de Indianen thuishoorde, bijvoorbeeld). Hetzelfde zou dus moeten opgaan voor ons huidige programma gebaseerd op de Tien Tijdvakken. Een verhaal of afbeelding over de 'ridderslag' plaats je al gauw bij de Tijd van Monniken en Ridders. De vraag is natuurlijk: wat heb je daaraan? Is dat voldoende basis voor het ontwikkelen van historisch besef?

Ik kan over de geschiedenis van Nederland een vergelijkbaar overzicht maken als dat van Aruba: Tijd van de missionarissen, Tijd van de graven en hertogen, Tijd van de Spanjaarden, Tijd van de Opstand, Tijd van de handel, Tijd van de achteruitgang, Tijd van de Fransen, Tijd van het Koninkrijk, Tijd van de verzuiling, enz. Ook hier is het denk ik niet heel erg moeilijk om gebeurtenissen die een inhoud- ►

delijke relatie vertonen met de namen van zo'n tijdvak in de juiste periode te plaatsen. De grondwet van 1848 moet in de Tijd van het Koninkrijk en de moord op Willem van Oranje in de Tijd van de Opstand. De vraag is wel: wat heb je dan bereikt? Stel dat ik nu wil weten of er in de Tijd van het Koninkrijk in Nederland al bekend was wat Aruba op het

oriënteren en gemakkelijker chronologisch inzicht en historisch besef zouden kunnen ontwikkelen was niet meer dan een veronderstelling. In zijn proefschrift *Beelden van de Tijd* vindt Arie Wilschut op grond van een eigen, zeer bescheiden onderzoek bevestiging voor de conclusie dat de beeldend-associatieve methode van het Tijdvakken-model zich hiervoor inderdaad het beste leent.

Ik denk dat we dat op grond van alleen dit onderzoek nog niet kunnen stellen. De vraag is verder wat je precies hebt bereikt wanneer leerlingen in staat zijn het ronden van Kaap de Goede Hoop door Bartholomeus Diaz correct te plaatsen in de Tijd van Ontdekkers en Hervormers, wanneer zij hier verder geen jaartallen of eeuwen aan kunnen verbinden. Wil chronologische kennis enig nut hebben, dan zijn ook jaartallen nodig. Wilschut geeft echter aan dat juist de chronologisch-rekenkundige benadering de oriëntatie in de tijd vooral bij jongere leerlingen bemoeilijkt. De effecten van het concentrische leerplan, waarbij de stof in een volledige schoolcarrière driemaal langskomt, zouden dus wel eens tegen kunnen vallen. Mijn eigen ervaringen in havo-4 ondersteunen dit. Voor veel (voornamelijk havo-)leerlingen zou het verschil tussen 800 en 1800 wel eens minder groot kunnen zijn dan wij geneigd zijn te denken, gewoon omdat die getallen de leerlingen te weinig zeggen. Het ontbrak bij de invoering van het nieuwe programma aan didactische handreikingen om chronologisch besef te oefenen en de oriëntatiekennis onder de knie te krijgen. Ook Wilschut erkent dat hij op dit punt nog weinig soelaas kan bieden. Deze leemte moet echter snel worden opgevuld. De tijd dringt! ■

'Voor veel havo-leerlingen zou het verschil tussen 800 en 1800 wel eens minder groot kunnen zijn dan wij denken'

gebied van goud of olie te bieden had. Kan ik dat dan achterhalen op grond van deze periodisering? Alleen wanneer er aan deze periodisering jaartallen worden verbonden. Jaartallen zijn nodig om tot een geobjectiverde, algemene en niet-thematische periodisering te komen, waardoor je informatie van verschillende thema's met elkaar kunt verbinden. Historische informatie ontwikkelt zich tot historische kennis en chronologisch besef mogelijk tot historisch besef.

Veronderstellingen

Het huidige geschiedenisprogramma is gebaseerd op een model dat bij invoering geen wetenschappelijke onderbouwing had. De idee dat leerlingen zich via het Tien Tijdvakken-model beter in de tijd zouden kunnen

Literatuur

- Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming, Algemene verantwoording en toelichting, SLO, januari 2001.
- Syllabus Geschiedenis, havo/vwo, College van Examens, Utrecht, 2011.
- Arie Wilschut, *Beelden van de Tijd. De rol van historisch tijdsbewustzijn bij het leren van geschiedenis*, Academisch proefschrift, Amsterdam, 2011.

Geschiedenis van Nederland

G. G. Hellinga

De vijftig vensters van de canon worden met behulp van de applicatie *Layar* van nog meer informatie voorzien. Een van de eerste geschiedenisboeken die *Layar* hebben 'toegevoegd' aan de tekst.

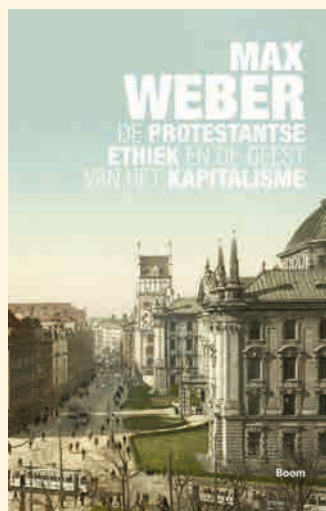
Walburg Pers | € 29,95

De protestantse ethiek en de geest van het kapitalisme

Max Weber

Een hernieuwde uitgave van de beroemde publicatie van socioloog Max Weber. Volgens hem waren kapitalisme en protestantisme een zeer succesvolle combinatie. In naam van God geld verdienen, veel winst maken en vervolgens deze winst herinvesteren.

Boom | € 29,50

Vet Oud. De Nederlandse geschiedenis voor jongeren in 25 verhalen

R. Zuiderveld en A.-J. Soepboer

Het 'voorleesverhaal' is weer terug! In dit boek wordt elk tijdvak voorzien van een of meerdere verhalen en daarbij worden tevens allerlei wetenswaardigheden verteld. Niet alleen leuk voor de onderbouw.

Karakter | € 15,00

De eerste kruistocht**De roep uit het oosten**

Peter Frankopan

Het duurde zo'n 500 jaar voordat de christelijke wereld aanstalten maakte om plaatsen in het Heilige Land te heroveren. Dit boek geeft antwoord op de vraag waarom dat zo lang duurde en kijkt daarbij naar de rol van Constantinopel en het Byzantijnse Rijk.

Unieboek/Het Spectrum | € 19,90

Nederland: Het Boek In vijf miljard jaar van supermacht tot wereldrijk

J. van den Berg en J. van Liere

'Balthasar Gerards had nooit een wapenvergunning mogen hebben.' 'Wat was jouw persoonlijke rampjaar?' De geschiedenis van Nederland compleet anders bekeken. Absurdistische humor die bij leerlingen goed aan slaat. Van de mensen achter de satirische nieuwssite *De Speld*.

Prometheus | € 17,50

Leonardo en Het Laatste Avondmaal

Ross King

In dit zeer leeswaardige boek wordt precies uit de doeken gedaan op welke wijze Leonardo da Vinci de apostelen rond Jezus heeft geportretteerd en

welke betekenis bijvoorbeeld het voedsel, de kleding en de handgebaren hebben. U zult – na het lezen van dit boek – uw leerlingen op veel interessante details kunnen wijzen.

Bezige Bij | € 24,90

Koning Willem I**Vadertje, koopman en verlicht despoet**

Freek Schlingmann

Het is 200 jaar geleden dat Willem I als soeverein vorst de Nederlanden bestuurdde. Menig debat zal worden gevoerd over in hoeverre deze 'vader van een nationale christenheid' van zijn bestuur een succes heeft gemaakt. In dit boek wordt een beeld geschetst van een koning die van goede wil is, maar uiteindelijk weinig resultaat boekt.

Aspekt | € 19,50

Rond het Binnenhof**Twintig Haagse geschiedenissen uit de zestiende eeuw**

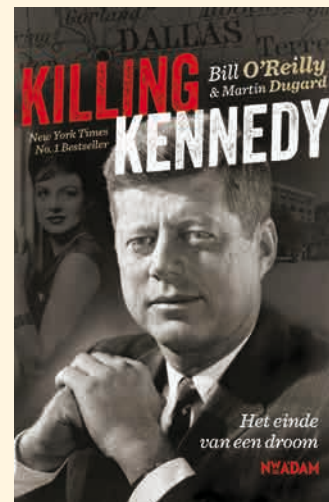
Serge ter Brake

In de periode voor de Opstand kwamen de verschillende delen van Nederland onder een gezag, stelden humanisten en hervormers hun vraagtekens bij oude waarheden en werd er steeds meer vastgelegd wat mensen wel en niet mochten

doen. In dit boek staan niet de politieke handelingen centraal, maar de levens van de personen zelf.

Verloren | € 19,00

Killing Kennedy**Het einde van een droom**

Bill O'Reilly & Martin Dugard

In dit boek wordt onder andere beschreven hoe Kennedy aan de macht kwam, welke privé-zaken hem bezig hielden, hoe Oswald in Dallas verzeild raakte, waarom Kennedy's huwelijk slecht werkte en wat de relatie was tussen Bobby Kennedy en vicepresident Johnson. Een geweldig boek!

Nieuw Amsterdam | € 19,95

De Grote Oorlog**Kroniek 1914-1918 (deel 25)**

L. Dorresteyn, P. Pierik (red.)

Inmiddels het vijfentwintigste deel van deze onvolprezen serie. In dit bijna tweehonderd pagina's dikke nummer onder andere aandacht voor de revolutionaire dreiging aan het eind van de oorlog, het gebruik van gifgas, de gevolgen voor het Nederlandse christendom en wetenschappers die in 1919 de strijdbijl nog niet hebben begraven.

Aspekt | € 24,95

C. van Esterik
No satisfaction.

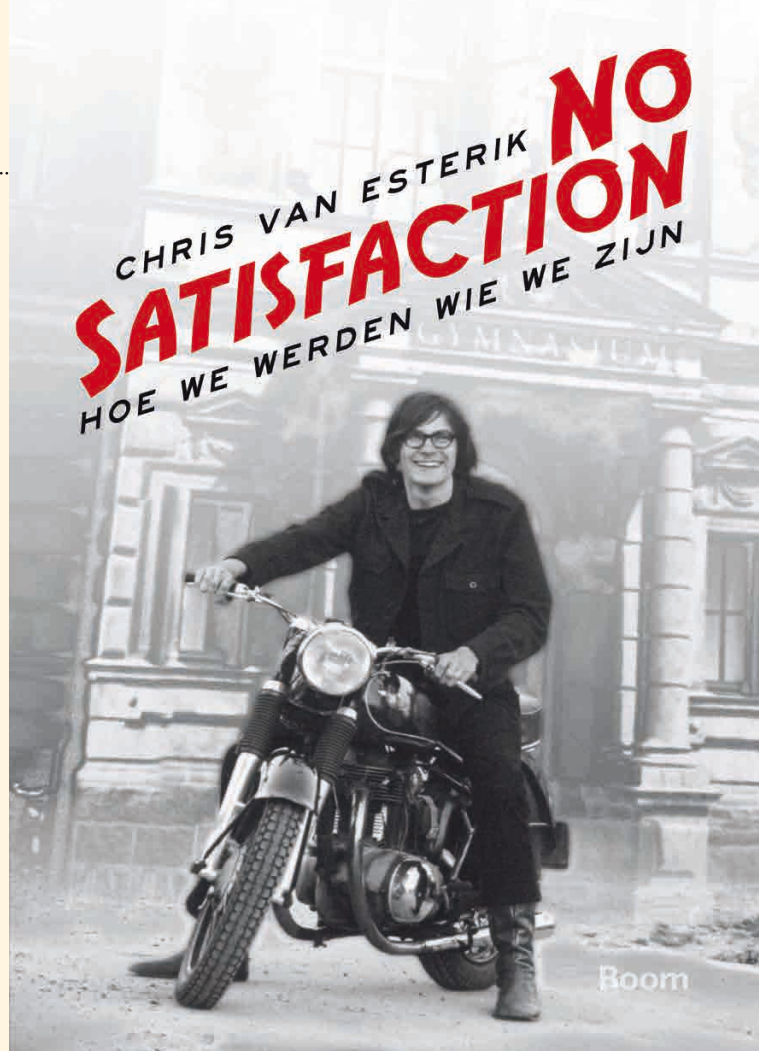
Hoe we werden wie we zijn

(Boom: Amsterdam 2012), 375 blz.,
prijs € 19,90

De middelbareschooltijd wordt meestal beleefd als een periode waar je achteraf heel erg veel van hebt geleerd en waar je van hebt genoten. Inderdaad, achteraf. Tijdens de middelbare schooltijd zijn er zaken die ervoor zorgen dat je als leerling en puber weinig kunt genieten: je moet huiswerk maken, proefwerken leren, je lichaam verandert, je bent op zoek naar vriendschappen en veel van die vriendschappen verdwijnen en worden vervangen door andere. Daarnaast speelt vaak ook nog het generatieconflict met je ouders, waardoor er thuis spanningen kunnen ontstaan. In de jaren zestig was dit niet anders, en Chris van Esterik kan erover meepraten: als zoon van een kroegbaas heeft hij acht jaar op het Tiels gymnasium rondgelopen. Een lange middelbare schooltijd derhalve. In zijn boek *No satisfaction* beschrijft hij de verandering die het kapotgeschoten Tiel doormaakt na de Tweede Wereldoorlog tot aan de jaren zeventig. Het stadje kreeg in de oorlog veel te verduren en het duurde dan ook lang voordat de samenleving weer volledig functioneerde. Volgens het establishment zou het openen van een gymnasium in Tiel ervoor kunnen zorgen dat er een nieuwe elite zou kunnen ontstaan die na verloop van tijd het roer van de oudere generatie over kon nemen. Alleen, de naoorlogse generatie kreeg met andere dingen te maken dan de vooroorlogse generatie: popmuziek, vrije tijd, een langzaam verdwijnend standsverschil, mobiliteit, de Vietnam-oorlog, andere waarden en normen en het sterk afzetten tegen de oude garde. Dit alles 'maakte' Nederland en in Tiel was dat niet anders. Van Esterik

graaft lustig in de archieven van Tiel en heeft menig interview gehad met bestuurder of oud-leerling van zijn gymnasium (hij moet er veel gekend hebben, want in acht jaar tijd bouw je natuurlijk een grotere schare kennissen op dan wanneer je de reguliere zes jaar op het gymnasium zit). Kern van het boek zijn twee aanvragen met de rector van de school, de heer Scholte. Deze gepromoveerde classicus probeert zijn leerlingen de juiste klassieke opvoeding bij te brengen, waarbij kennis macht is. De Tielse jeugd uit de jaren zestig is echter niet meer zo geïnteresseerd in Vergilius en anderen. Er ontstaat veel meer belangstelling voor The Rolling Stones en hun gedragingen. De rector ziet het met lede ogen aan: op een schoolfeest wanneer dj Van Esterik de beentjes van de vloer krijgt door *I can't get no satisfaction* te draaien, verschijnt hij in de deuropening, aanschouwt het geheel en... de muziek wordt uitgezet en het feest is afgelopen. Afgelopen is derhalve ook Van Esteriks *finest hour*. Het zou niet meer goed komen tus-

sen de rector en de schrijver. Scholte wordt in het boek neergezet als een pedante, kindonvriendelijke, vooroorlogse, egoïstische man, terwijl hij mijns inziens niets anders heeft gedaan dan wat elke rector zou moeten doen, namelijk de school op zo'n manier runnen dat leerlingen (en docenten) zich optimaal kunnen ontplooiën en leerlingen die dreigen te ontsporen in het gareel proberen te houden. Volgens Van Esterik doet rector Scholte dit niet: wanneer een leerling een shagje zit te roken en de rector vervolgens de leerling verwijderd (een heel normale procedure tegenwoordig) toont een aantal leerlingen zich solidair. Zij verlaten het gebouw 'onder protest' en gaan naar huis, boos op de uitsluiting van een van hun kameraden. De rector stuurt vervolgens een brief naar de zich solidair verklaard hebbende leerlingen en meldt daarin dat hun gedrag consequenties kan hebben voor het examen (mijns inziens een strenge, maar nog steeds normale gang van zaken). Van Esterik brengt het echter alsof de rector (de beste

man is inmiddels overleden en kan zich dus niet verweren tegen de 'afrekening' die Van Esterik geschreven heeft) een megafout heeft begaan en daardoor zijn eigen ondergang heeft ingezet. Dat de rector daarna instemt met een leerlingenraad wordt door de schrijver beschouwd als een goedmakertje, terwijl diezelfde rector in mijn ogen ook veel minder meegaand had kunnen optreden. Echter, *the times they are a-changing*. Leerlingen krijgen hun zin en de rector is de gebeten hond. Van Esterik heeft een boek geschreven dat vooral boeiend gevonden zal worden door de babyboomgeneratie. Zij zullen veel herkennen in de veranderingen die zich in Nederland (en dan met name Tiel en omstreken) voordeden. Veel veranderingen worden gekoppeld en voorzien van uitleg aan de hand van popmuziek die de oudere generatie zal aanspreken. Echter, een link met de landelijke politieke gebeurtenissen die als katalysator hebben gewerkt in het vervreemdingsproces tussen de vooroorlogse generatie en de jeugd ontbreekt (bijna) volledig. Een beschrijving en benoeming van bijvoorbeeld de Telegraafrellen zou veel duidelijk maken over de rol van de gevestigde orde in Nederland. Jongere lezers van *Kleio* zullen bij het lezen van dit boek waarschijnlijk veelal hun schouders ophalen en zich afvragen of *No satisfaction* werkelijk iets toevoegt aan de historische literatuur over het naoorlogse Nederland. Van Esterik heeft (achteraf) een prachtige middelbare schooltijd gehad. Een beetje wrang is het wel dat deze zo'n veertig jaar na dato pas echt is afgelopen en dat hij daarvoor een 'vete' met een (overleden) rector schriftelijk moest uitvechten om zo zijn *moment of glory* te herleven.

Ben Vriesema

Bert Bus
Malorix en de Romeinen

(Uitgeverij Amor Vincit Omnia, Westzaan 2011), 60 blz., € 14,95

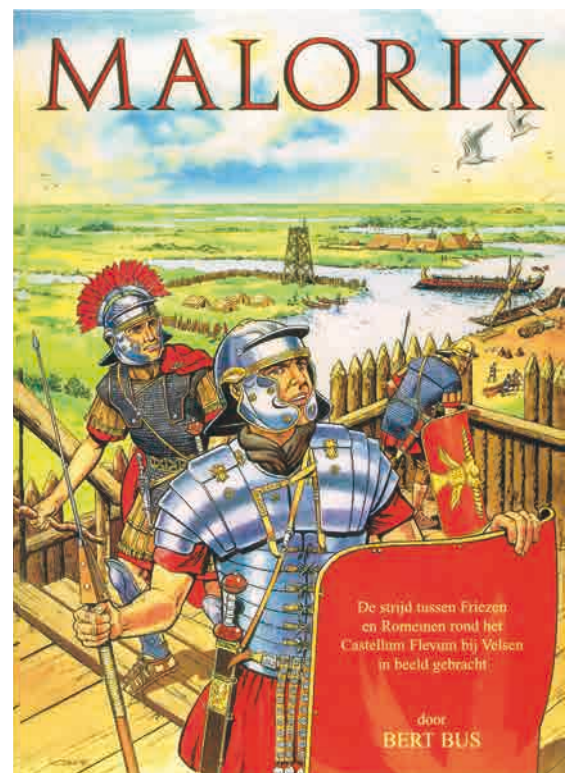
Peter Nuyten
Auguria

(Silvester, 's-Hertogenbosch 2010), 70 blz., € 16,95

Wie Romeinen en strips zegt, zegt *Asterix*. De dappere en slimme Galliër beleeft zijn avonturen in een omgeving die onderwerp van serieus historisch onderzoek is (zie *Kleio* juni 2012). Ook de makers van de *Alex-* en *Murena-*strips trachten de tijd en plaats waarbinnen het verhaal speelt historisch correct weer te geven. Dat is eveneens het geval met twee Nederlandse strips die op de markt zijn: de heruitgaven (eerste uitgave in 1996) van *Malorix* van Bert Bus en *Auguria* van Peter Nuyten.

Het uitgangspunt van Bus en Nuyten zijn de geschriften van Tacitus. In zijn *Annales* beschrijft deze onder meer de reis van de twee Friese vorsten Malorix en Verritus naar Rome, waar ze bij Nero tevergeefs het behoud van grondgebied ten noorden van de Rijn bepleiten. Dit gebruikt Bus om een heldenverhaal te schetsen. Nuyten put uit Tacitus' *Historiën* om ook een heldenverhaal rond Julius Civilis, de leider van de Bataafse Opstand, te vertellen. Beide verhalen missen tempo, waardoor ze niet echt interessant worden. Zowel Bus als Nuyten gebruikt veel tekst (en uitleg) om zaken te verduidelijken. Dat maakt echter wel dat alles wat Tacitus, Suetonius en Cassius Dio hebben geschreven een plaats in deze boeken heeft gekregen. In *Auguria* (voortekenen) wordt zo onder meer duidelijk welke mogelijke rol de opstand heeft gespeeld in het zogenaamde Vierkeizerjaar.

Auguria blijft dicht bij de bron dan *Malorix*. Leerlingen zouden

kunnen vaststellen waar bron en strip overeenkomen en waar deze afwijken. Dat zou zowel vanuit de Nederlandse vertaling als vanuit het Latijn kunnen.

Ger Jan Onrust

Edwina Hagen
President van Nederland.
Rutger Jan Schimmelpenninck 1761 – 1825

(Balans : Amsterdam, 2012), 360 blz.,
 € 29,95

De Franse tijd heeft een flink aantal biografiewaardige personen opgeleverd. Zo zijn daar Joan Derk van der Capellen tot den Pol (auteur van 'Aan het volk van Nederland'), Herman Willem Daendels (onder meer gouverneur-generaal van Nederlands-Indië), admiraal Carel Hendrik Ver Huell, koning Lodewijk Napoleon, Gijsbert Karel van Hogendorp ('uitnodiger' van koning Willem I), minister van financiën Isaac Gogel en dus ook 'president' Rutger Jan Schimmelpenninck.

President tussen aanhalingstekens, dat wel. Schimmelpenninck werd in 1805 door Napoleon geroepen tot het hoogste ambt in Nederland, maar zijn titel was het wat archaische 'raadspensionaris'. Schimmelpenninck had het zelf waarschijnlijk anders gewild, zich spiegelend aan de Verenigde Staten, het land waar de revolutie ook zijn beslag had gekregen. De benoeming was de kroon op zijn werk, nadat hij eerder al medeoprichter van de Nationale Vergadering en succesvol ambassadeur van Nederland in Engeland en vooral Frankrijk was geweest. Een slepende oogziekte, maar vooral een internationale roddelcampagne – het was een politiek wespennest waarin Schimmelpenninck verkeerde – bracht hem al na ruim dertien maanden ten val.

Niet alleen Rutger Jan werd juni 1806 ten val gebracht, maar zeker ook zijn vrouw Catharina Nahuys. Als Rutger Jan (bijna) president was geweest, dan had Catharina zich zeker als presidentsvrouw gemanifesteerd. Universitair docent cultuurgeschiedenis van de vroegmoderne tijd (VU) Edwina Hagen heeft zich tot

doel gesteld om niet alleen Schimmelpennincks leven te beschrijven, maar ook de rol van zijn echtgenote. Als vrouw van de gevolmachtigd minister was zij essentieel bij de vertegenwoordiging in Frankrijk en Londen. Schimmelpenninck en zijn vrouw waren een succesvol ambassadeur-sechtpaar aan het Napoleontische hof, waar ceremonie en aanzien weer een rol van betekenis hadden. Edwina Hagen heeft van de nazaten van Schimmelpenninck toegang gekregen tot persoonlijke brieven van de grondlegger van deze adellijke familie, waardoor de biografie meer dan een politieke biografie is geworden.

Rutger Jan Schimmelpenninck was een patriot en dus republikein. Hij kreeg een gedegen opleiding en leerde onder meer vloeiend Frans en Engels. Na de patriottische revolutie van 1787 bleef hij in Nederland ondergronds actief. Na de Franse verovering in 1795 was hij één van de 126 representanten in de Nationale Vergadering, waarvoor hij zijn lucratieve bestaan als advocaat opgaf. Schimmelpenninck bleek een pragmatisch politicus, die zich profileerde als medeauteur van het decreet dat de scheiding van kerk en staat bekrachtigde. Toen de politiek radicaliseerde trad hij af, waarna zijn diplomatieke carrière een aanvang kon nemen.

Het ambassadeur-sechtpaar werd deel van de Napoleontische hofcultuur. De revolutie had niet gebracht wat het had beloofd en uiterlijk vertoon werd weer belangrijk. Schimmelpenninck en zijn vrouw deelden volop in de pracht en praal. Biografe Hagen geeft regelmatig aan dat het noodzaak was om hierin mee te gaan om de belangen van Nederland goed te kunnen vertegenwoordigen. Schimmelpenninck verkeerde in de hoogste kringen, hetgeen hoge toelagen noodzakelijk maakte (Hagen laat zien hoeveel

dat volgens de huidige maatstaven zou zijn: dik boven de Balkenende-norm). Tussen 1803 en 1805 had het gezin Schimmelpenninck een sterrenstatus binnen het corps diplomatique. Dit kwam niet in de laatste plaats door de talenkennis, het charisma en het gevoel voor humor van Schimmelpenninck. Hagen heeft het over de 'bijna on-Nederlandse wijze' waarop hij zijn land representeerde. Schimmelpenninck was dan ook uitgenodigd bij de plechtigheid op 2 december 1804 waarbij Napoleon zichzelf tot keizer kroonde.

Als staatshoofd was Schimmelpenninck Bonapartist, maar zeker geen slaafs volger, want daar eiste Napoleon te veel voor van het land. Het 'quasi monarchale' protocol leverde Schimmelpenninck veel kritiek op. Dit is tot heden blijven kleven aan Schimmelpenninck. Na de slag bij Austerlitz (2-12-1805) benoemde Napoleon familieleden op tal van posten in Europa. Een half jaar later, bijna blind en voor het lezen van teksten afhankelijk van zijn vrouw, werd Schimmelpenninck gedwongen af te treden. Hij trok zich terug op zijn Overijsselse landgoed, was van 1811 tot 1813 nog lid van de keizerlijke senaat, werd in de adelstand verheven en werd in 1814 één van de zestig leden van de Eerste Kamer. Schimmelpenninck overleed in 1825 te Amsterdam. Negentien jaar later stierf Catherina.

Edwina Hagen is lovend over Schimmelpenninck en zijn vrouw. Zij noemt Schimmelpenninck 'een belangrijke, zo niet de belangrijkste, sleutelfiguur (...) in de ontstaansgeschiedenis van onze democratische rechtsstaat'. Dat is een uitgesproken, maar zeer bewust ingenomen standpunt. Het is niet voor niets dat Hagen stelt dat dit 'ruimte laat voor een volgende biograaf'. Het zit er in dat een volgende biograaf minder lovend is.

Ger Jan Onrust

Margriet Brandsma
Het mirakel Merkel. Hoe het
meisje van Kohl de machtig-
ste vrouw ter wereld werd

(Uitgeverij Conserve: Schoorl, 2012),
192 blz., € 19,99

Iedere dag staat er wel een artikel in de krant over de eurocrisis, de in financiële moeilijkheden verkerende Zuid-Europese landen en de visie van het financieel daadkrachtige Duitsland op de gang van zaken. *Bundeskansler* Angela Merkel ontpopt zich steeds meer als de informele leider van de Europese Unie. Alleen al daarom is het interessant het zeer leesbare boekje van Margriet Brandsma over het leven van Merkel eens door te nemen. Brandsma beschrijft een aantal grappige wetenswaardigheden, zoals de politieke tegenstanders die het 'meisje Merkel' keer op keer niet goed inschatten en waar

zij vervolgens korte metten mee maakte. Of Angela's desinteresse voor haar uiterlijk, tot wanhoop van haar adviseurs.

Angela Dorethea Kasner (Kasi) werd in 1954 geboren in de voormalige DDR als dochter van een 'rode' dominee; een achtergrond die haar latere keuze voor de CDU zou kunnen verklaren. Het is maar een kleine stap van een kerk vol parochianen naar een zaal vol politieke aanhangers. Religie was in het communistische Oost-Duitsland een beladen begrip en predikanten werden door het toenmalig bewind met argusogen gevolgd. In een dergelijke omgeving leerde de jonge 'Kasi' om haar mond te houden, anders zou bijvoorbeeld een studie aan de universiteit er later niet inzitten. In de politieke arena enkele decennia later zou deze zwijgzaamheid haar overigens nog goed van pas komen. Kasner viel in de DDR niet op door haar politieke gedrevenheid maar studeerde keurig natuurkunde (het vak waar ze de meeste moeite mee had) in Leipzig en promoveerde in 1986 in Berlijn aan het Centraal Instituut voor Natuurkundige Chemie van de Academie der Wetenschappen. Wetenschappelijk gezien liep de DDR tien tot vijftien jaar achter op het Westen, zodat er geen sprake kon zijn van een belanghebbend onderzoek. Merkel volgde - omdat er aan haar ideologische overtuiging werd getwijfeld - daarna verplicht nog eens drie leergangen marxistisch-leninistische ideologieën. Daarna volgde eind 1989 de Wende en veranderde het hele leven in de DDR. Opmerkelijk was dat Merkel - toen de Muur viel - niet ongerust was over haar toekomst of haar baan, maar dat ze uit gesprekken met anderen destilleerde dat de Duitse hereniging snel zou volgen. Ze trok hieruit haar conclusies en besloot dat ze niet langer wetenschappelijk werk wilde blijven

doen, maar ging proberen om in de Bondsdag te komen. Angela ging vervolgens systematisch partijbijeenkomsten af om uiteindelijk lid te worden van de net opgerichte DA (Demokratischer Aufbruch) waar ze persvoorlichtster werd. Deze gedegen aanpak bleek exemplarisch voor Merkel: het consulteren van verschillende partijen of tegenwoordig zelfs van landen en daaruit conclusies trekken voor haar beleid. Dat doet ze niet door bepaalde slogans of doelstellingen te roepen en aandacht te trekken, maar door stapje voor stapje te handelen. Als ze echter ziet dat het door haar gestelde doel onhaalbaar is, kan ze razendsnel omschakelen en van de ene dag op de andere een tegengesteld standpunt innemen. In navolging van Bismarck lijkt ze een echte *Realpolitiker* te zijn die graag de touwtjes in eigen handen houdt. Maar daar is niets mis mee, zegt ze zelf. Macht komt van *machen*, van iets kunnen doen. 'Het tegendeel van macht is machteloosheid. Wat heb ik aan een goed idee als ik het niet kan doorzetten, niet kan uitvoeren?' De tijd zal leren wat haar beleid voor Europa heeft betekend.

Joke Noordstrand

Edith van Gameren
is freelance journalist
en educatief auteur.
In 2012 studeerde
ze af als docent
geschiedenis.

Jip en Janneke

Vijftig jaar geleden verscheen de eerste Jip en Janneke. Ondanks de vooruitstrevende levenswandel van Annie M.G. zelf, ademen de verhaaltjes de jaren vijftig. 'Vader' gaat naar kantoor (op de fiets) en 'moeder' is thuis om Jip of Janneke van kleurpotloden, schone sokken en vermaningen te voorzien.

Zoals het hoort, vinden we kennelijk nog steeds. Want vijftig jaar emancipatie verder, leven we nog steeds in de wereld van Jip en Janneke als het over moeder gaat. Ook op school. Om te beginnen haar aanduiding. Zodra zij ter sprake komt, verliest ze het lidwoord, bezittelijk of aanwijzend voornaamwoord dat aan haar functienaam kan worden toegevoegd. Het is niet 'we hebben haar moeder gisteren gebeld', maar 'we hebben moeder gisteren gebeld'. Jip-en-janneketaal, letterlijk.

'Kennelijk wordt in brede kring aangenomen dat de prestaties van de leerlingen staan of vallen met de prestaties van moeder'

En het gaat nogal eens over moeder, op school. Kennelijk wordt in brede kring aangenomen dat de prestaties van de leerlingen staan of vallen met de prestaties van moeder als moeder. Gaat het even wat minder met gedrag of cijfers, dan gaat de verdenking al snel naar moeder. 'Moeder werkt vijf dagen in de week', 'moeder is heel beschermend' of 'moeder wil maar niet van alcoholverslaafde vader scheiden'. Vooral van het argument dat moeder zo veel werkt kan ik ter plekke in een woedecoma raken. Vader met zijn 60-urige werkweek, die als 'ie dan thuis is, liever gaat tennissen dan Franse woordjes overhoren, komt nog altijd een stuk minder in de gesprekken voor.

Ik heb vier kinderen. Hun schoolloopbanen variëren van tamelijk rampzalig tot tamelijk succesvol. Hardwerkend én jip-en-janneke-besmet als ik ben, vraag me bij schoolperikelen al automatisch af waar ik de mist in ben gegaan qua kleurpotloden, schone sokken of vermaningen. Maar juist hun uiteenlopende schoolcarrières zijn het beste bewijs dat moeder geen ijzer met handen kan breken. Nature-nurture: 1-1. Niet alles is maakbaar. Leraren kunnen helpen, moeders kunnen helpen, vaders kunnen helpen. En pubers kunnen het oppakken – of niet. Net zoals leraren niet willen dat er #FAIL wordt geroepen bij elke leerling die teleurstelt, willen moeders ook niet in de beklagdenbank zitten. En zeker niet als er in jip-en-janneketaal over hen gesproken wordt.

KNAW Onderwijsprijs

De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) reikt in 2013 voor de vijfde maal de KNAW Onderwijsprijs uit aan de twaalf beste vwo-profielwerkstukken van Nederland. Met deze prijs wil de KNAW wetenschappelijke topprestaties in het Nederlandse voortgezet onderwijs benadrukken en stimuleren. In alle vier profielen worden prijzen uitgereikt, drie prijzen per profiel. Leerlingen kunnen een studiebeurs winnen ter waarde van 1500 euro, bestemd voor het eerste studiejaar aan een Nederlandse universiteit of hogeschool. Docenten winnen een gezamenlijke culturele weekendreis naar een Europese stad. Scholen ontvangen een plaquette van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. De vwo-profielwerkstukken inzenden kan nog tot en met 14 maart 2013. Inzenden gaat digitaal via **inzenden.knowonderwijsprijs.nl**. Kijk voor meer informatie over de prijs en meedoen op **www.knowonderwijsprijs.nl**.

Tijdschrift over het Oude Egypte

Er is een nieuwe editie van het tijdschrift *Ta Mery*, over het Oude Egypte. Het is het enige Nederlandstalige tijdschrift dat over dit onderwerp gemaakt wordt. In de uitgave, die elk jaar eenmalig verschijnt, staan verschillende artikelen over alle facetten van de Oud Egyptische samenleving. Net afgestudeerden en hoogleraren schrijven speciaal voor het tijdschrift artikelen over alle onderwerpen die te maken hebben met het Oude Egypte, vanaf de vroegste prehistorie tot de Arabische inval. Het nieuwste nummer bevat verslagen van recente opgravingen, nieuw wetenschappelijk onderzoek en zelfs een vergelijkend onderzoek over de graffiti in Caïro tijdens de revolutie en oud Egyptische voorstellingen. Donateurs van 'Het Huis van Horus' krijgen het tijdschrift thuisgestuurd. Andere geïnteresseerden kunnen terecht bij het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden of het Allard Pierson Museum in Amsterdam. Ook is *Ta Mery* op de website van het Huis van Horus te bestellen. www.huisvanhorus.nl

Klassiek Grieks theater

De zesde Week van Klassieken (7 t/m 15 maart) staat in het teken van het klassieke Griekse theater. Het Allard Pierson Museum, het Nederlands Klassiek Verbond, het Rijksmuseum van Oudheden en Tresoar organiseren tientallen activiteiten om jong en oud kennis te laten maken met het theater van de Griekse wereld. De Week begint met de Ken-Uw-Klassieken Pubquiz voor classici (7 maart) in het Rijksmuseum van Oudheden. Dan opent daar ook de tentoonstelling 'Couperus en de Oudheid'. Een 'Do It Yourself Theatertour', lezingen en kinderworkshops staan op het programma in Het Allard Pierson Museum. Tresoar laat het antieke theater zien in de tentoonstelling 'Klassiek theater' in Friesland, met oude boeken en handschriften uit eigen collectie. Verder zijn er tijdens de Week in het hele land – soms gratis – lezingen, rondleidingen en theatervoorstellingen.

De Week wordt afgesloten met een feestelijke lezingenavond van het Nederlands Klassiek Verbond in Leiden met de uitreiking van de NKV Prijs (15 maart).

Meer informatie over de activiteiten en het gratis e-book *De Kikkers* van Aristophanes staat op www.weekvandeklassieken.nl.

Koude kunst

De tentoonstelling *Nordic Art* is een ode aan de volken en culturen van de noordse landen en biedt een overzicht van de negentiende- en twintigste-eeuwse Noord-Europese schilderkunst. De mooie landschappen, portretten, en taferelen uit het dagelijkse plattelandleven tonen zowel de overeenkomsten als de verschillen tussen de noordse landen. In de tentoonstelling staat de periode centraal waarin stromingen als het realisme, naturalisme en de meer uiteenlopende stijlen zoals het symbolisme en het opkomende modernisme naast elkaar voorkwamen.

Nordic Art 1880-1929 is in het Groninger Museum te zien tot en met 5 mei 2013.

JOHANNIS SWAMMERDAMI,
Amstelædamensis, Doctoris Medici,
**HISTORIA
INSECTORUM
GENERALIS.**

IN QU A
quæcunque ad INSECTA eorumque mutationes
spectant, dilucide ex sanioris philoso-
phiæ & experientiæ principiis
explicantur,

Cum Figuris & indicibus necessariis,
Ex Belgica Latinam fecit

HENRICUS CHRISTIANUS HENNINIUS.
Doctor Medicus.

LUGD. BATAVORUM.

Apud JORDANUM LUCHTMANS.
cl. b. c. lxxxv.

Wetenschappelijk drukwerk

In 2013 viert wetenschappelijke uitgeverij Brill, sinds 1683 gevestigd in Leiden, haar 330-jarig bestaan. Sinds haar ontstaan heeft Brill een grote reputatie opgebouwd als uitgever van wetenschappelijk werk, maar ook als specialist in het drukken van complexe geschriften, zoals het Arabisch, Aramees en Chinees. De tentoonstelling brengt een historische en actuele hommage aan beide kwaliteiten.

De expositie **Geletterd & geleerd** is te zien in museum Boerhaave in Leiden tot en met 19 mei 2013.

Thema tijdschriften

In de serie ThemaTijdschriften verschijnen in 2013 twee nummers over Rusland, één over de Amsterdamse grachtengordel en een nummer over 200 jaar Koninkrijk der Nederlanden.

In het eerste nummer over Rusland staan de historische banden tussen Nederland en Rusland centraal. In het tweede ThemaTijdschrift wordt de blik gericht op het Rusland van nu. De nummers verschijnen in maart en september 2013.

Het ThemaTijdschrift over de grachten-gordel wordt uitgegeven ter gelegenheid van het 400-jarig bestaan van de Amsterdamse grachtengordel. Komt uit in juni 2013.

Het laatste ThemaTijdschrift, 1813-2013, is ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van het Koninkrijk der Nederlanden in 2013. Dit nummer verschijnt in december 2013.

De tijdschriften zijn geschikt voor geschiedenislessen over Rusland, de grachtengordel en 200 jaar Koninkrijk der Nederlanden. Een abonnement op de vier tijdschriften kost 30 euro. Meer informatie is te vinden op www.thematijdschriften.nl.

Uit de plooi

In de achttiende eeuw raakte Nederland geleidelijk uit de plooi. Heel letterlijk met het verdwijnen van de diepe plooiën in de damesjaponnen en de stijve mannenpakken. Maar ook in politiek en maatschappelijk opzicht ontplooiden de mensen zich. De opvattingen over de rol van de vrouw en kinderen in het huisgezin en over de rechten van burgers veranderden. Er kwam meer aandacht voor een persoonlijke beleving van het geloof, individuele ontwikkeling en omgang met anderen. Aan de hand van onder meer schilderijen, kleding, zilverwerk, porselein, speelgoed en meubels ziet de bezoeker verschillende aspecten van het leven uit de achttiende eeuw.

Tot en met 26 mei 2013 is **Uit de plooi. De 18de eeuw in beweging** te zien in museum Het Valkhof in Nijmegen.

VGN

FOTO: DANBU14

Ledenvergadering in het nieuwe Rijksmuseum!

Graag nodigen wij u uit voor de algemene ledenvergadering van de VGN op **vrijdag 26 april** aanstaande. Tijdens deze middag kunt u tevens kennismaken met **het heropende Rijksmuseum**.

We hopen u allen te ontmoeten op deze bijzondere middag.

Nadere informatie leest u in Kleio 2 (verschijnt 12-04) en op de website **www.vgnkleio.nl**. Graag tot dan!

Het bestuur van de VGN

KLEIO

REDACTEUREN GEZOCHT

Herkent u zich in dit profiel?

- U heeft het vak van geschiedenis-docent lief.
- U beschikt over een vaardige pen.
- U wilt graag meedenken over ontwikkelingen op uw vakgebied.
- U wilt eraan bijdragen voor vak-collega's een mooi blad te maken.

Dan is hier is uw kans!

Wegens vertrek van enkele redacteuren is Kleio op zoek naar nieuwe krachten.

Interesse?

Voor informatie: bel of mail met een van de redacteuren (zie colofon).

Vernieuwer

De tentoonstelling over Peter de Grote in de Hermitage geeft een beeld van de originele, bevlogen en leergierige tsaar (1672-1725) die Rusland wilde moderniseren. Op zeventienjarige leeftijd kreeg hij alle macht in handen en was vastbesloten om de krijgsmacht en de Kerk te hervormen. Hij breidde handel en nijverheid uit, verbeterde het onderwijs en de volksgezondheid en ontwikkelde Rusland tot een Europese grootmacht. Met historische voorwerpen, schilderijen, archeologische gouden sieraden, gebruiksvoorwerpen, wapens en documenten wordt het leven geschetst van een van de intrigerendste figuren uit de wereldgeschiedenis. Voor het voortgezet onderwijs is een educatief programma gemaakt voor verschillende niveaus.

*Van 9 maart tot en met 13 september 2013 is de tentoonstelling **Peter de Grote, een bevlogen tsaar** te zien in de Hermitage in Amsterdam.*

Reisapothek van
Peter Augsburg,
Tobias Lenghardt &
Hans Georg I Brenner,
1613-15. °State
Hermitage Museum,
St Petersburg.

Victorie!

Het is 8 oktober 1573. Als eerste stad in de Nederlanden weerstaat Alkmaar het machtige Spaanse leger. Na zeven weken van ontberingen in de drassige Hollandse grond geven de Spanjaarden het beleg op. Een omwenteling in de Tachtigjarige Oorlog, want de overwinning geeft de Nederlandse opstandelingen moed. Hoe lukte het de Alkmaarders de Spanjaarden te verslaan? Hoe bereidden ze zich voor? En wat gebeurde er in die zenuwslopende weken van beleg? De gebeurtenissen zijn van dag tot dag te volgen aan de hand van het bewaard gebleven dagboek van Nan-ning van Foreest.

De tentoonstelling **Victorie! Het beleg van Alkmaar in 1573** is tot en met 8 oktober 2020 (!) te zien in het Stedelijk Museum in Alkmaar.

Nascholingsconferentie vrijdag 12 april 2013

Radboud Universiteit Nijmegen, afdeling Geschiedenis
Universitaire lerarenopleiding, ILS-RU

De Middeleeuwen: beeldvorming en periodisering

Op 12 april biedt de afdeling Geschiedenis van de Radboud Universiteit Nijmegen in samenwerking met het Instituut voor Leraar en School (ILS) een nascholingsconferentie aan.

Deze nascholingsdag bestaat uit een ochtendprogramma met zowel twee plenaire lezingen en een middagprogramma met twee workshops.

Ochtendprogramma: (10:00-12:00u)

Sprekers:

Prof. dr. Peter Raedts (RU) *De eenheid van de Middeleeuwen: een nieuwe periodisering*
Dr. Sven Meeder (RU) *Geschiedenis en herinnering als machtsmiddel in de vroege Middeleeuwen*

Middagprogramma: (13:00-16:00u)

Workshopgevers:

Drs. Koen Henskens (HAN) *Beeldvorming over de Kruistochten tijdens de Romantiek*
Drs. Arnoud Aardema (RU) *Beeldvorming rond periodisering: Wanneer beginnen de Middeleeuwen?*

Locatie: Gymnasion, Radboud Universiteit Nijmegen, Heijendaalseweg 141

Kosten: De kosten bedragen € 80,00 per persoon inclusief reader (USB), koffie/thee, uitgebreide lunch en een afsluitend drankje.

Voor programma, aanmelding en meer informatie: www.ru.nl/geschiedenis/nascholingsdag

Radboud Universiteit Nijmegen

Krijgshaftige typen

De bezoeker van het Wereldmuseum wordt naar het feodale Japan gebracht, waar krijgsheren elkaar met machtige samurai-krijgers bestreden. Imponerende wapenuitrustingen, spectaculaire helmen en zwaarden die als de 'ziel van de samurai' werden gezien, illustreren de hoogontwikkelde krijgscultuur. De wapens zijn uiterst verfijnd gedecoreerd met krijgsheraldiek, beschermgoden en mythische wezens. Een verrassend element is de Nederlandse invloed op de samurai-krijgersuitrusting, ontstaan door de speciale band tussen beide landen. De tentoonstelling **Samurai** is tot en met 24 maart 2013 te zien in het Wereldmuseum in Rotterdam.

Meneer de Jonge

Paul de Jonge, docent aan het Vlietlandcollege in Leiden, gaat dit jaar na 41 jaar in het onderwijs met pensioen. In de loop van de jaren ontwikkelde hij allerlei materiaal voor zijn lessen. Om dit niet verloren te laten gaan, heeft hij alles verzameld op de website www.meneerdejonge.nl. Hier kunnen (beginnende) docenten en leerlingen kijken om ideetjes op te doen of handige samenvattingen of schema's over te nemen. Een afgeschermd gedeelte met toetsen is nog in ontwikkeling.

Fashion World

Jean Paul Gaultier is met zijn creaties beeldbepalend in de mode van de afgelopen vijftiendertig jaar. Deze internationale tentoonstelling geeft een spectaculair overzicht van zijn uitgebreide oeuvre. Ruim 140 originele creaties vanaf de vroege jaren zeventig zijn te zien. Gaultier laat zich inspireren door wereldculturen van Afrika en India tot aan Rusland en Griekenland. Een must voor kunst- en cultuurhistorici.

The Fashion World of Jean Paul Gaultier. From the Sidewalk to the Catwalk is te zien in de Kunsthal in Rotterdam tot en met 12 mei 2013.

Raad de Histopicto!

Vraag: welk 'historisch' kabinet staat hier op het bordes? Stuur uw oplossing voor 15 maart 2013 naar redactie@vgnkleio.nl. Inzenden kan ook via de website www.vgnkleio.nl. De winnaar ontvangt een boekenbon van 20 euro.

Op de foto in Kleio 7 zag u hoe gouverneur George Wallace in juni 1963 twee zwarte studenten de toegang tot de universiteit van

Alabama probeert te ontzeggen. Tegenover hem staat de afvaardiging van de federale regering onder leiding van Nicholas Katzenbach, die hem hierop aanspreekt. De winnaar is Frans van der Haar. Gefeliciteerd!

Uitnodiging: Studiedag vmbo-docenten Geschiedenis

Woensdag 20 maart van 14.00 - 19.00 uur

Geschiedenis geven op het vmbo is een boeiend maar soms uitdagend vak. Je hebt te maken met groepen leerlingen voor wie het vak geschiedenis ver van hun dagelijks leven ligt. Het vraagt veel creativiteit en inlevingsvermogen van jou als docent.

Deze studiedag is bedoeld voor geschiedenisdocenten uit de onderbouw en bovenbouw van het gehele vmbo, van basisberoeps tot theoretische leerweg.

We bieden je een aantal workshops aan, die zowel vakinhoudelijk als vakondersteunend zijn. Aan de hand van een viertal thema's worden concrete lessuggesties gegeven die aansluiten op de onder- en bovenbouw.

De volgende **workshops** worden aangeboden:

- Roddels zijn van alle tijden
- Het Romeinse leven in het vmbo
- Gevoelige Geschiedenisonderwerpen
- Staatsinrichting, maar dan leuk
- Nieuwe media
- Mens en Maatschappij in het vmbo
- Praktische informatie over het eindexamen

Plaats en tijd

De studiedag vindt plaats op woensdag 20 maart van 14.00 uur tot 19.00 uur op Hogeschool Rotterdam, locatie Museumpark 40 in Rotterdam

Kosten

De studiedag kost €110,- inclusief b.t.w. per ingeschreven deelnemer. Oud-studenten en vakcoaches van Hogeschool Rotterdam krijgen €15,- korting. Er wordt voor eten en drinken gezorgd. Je ontvangt een na afloop van deze dag een nascholingscertificaat.

Meld je direct aan via:
hr.nl/studiedagvmbo

